

CENTER FOR INTERNATIONAL AND DEVELOPMENT STUDIES
SKOPJE

NEW BALKAN CHALLENGES

Policy Paper

ГОДИНА / YEAR: 1
БРОЈ / NUMBER: 1

2018

ISSN 2545-4862

NEW BALKAN CHALLENGES
Policy Paper

НОВИ БАЛКАНСКИ ПРЕДИЗВИЦИ
Современи научни текстови

Year: 1
Година: 1
Number: 1
Број: 1
Skopje: **September**
Скопје: **Септември**
2018

For the Publisher / За издавачот:

Center for International and Development Studies – Skopje

Центар за меѓународни и развојни студии – Скопје

Contact / Контакт:

Address: “Anton Popov” Str. 33/3, 1000 Skopje

Web: www.cids.org.mk

Email: cids.skopje@gmail.com

For the Journal:

NBC/НБП: ISSN: 2545-4862

EDITORIAL BOARD: УРЕДУВАЧКИ ОДБОР:

Editor-in-Chief: Главен уредник:

Jana Ilieva PhD д-р Јана Илиева

Deputy Editors-in-Chief: Заменици на главниот уредник:

Kire Babanoski PhD д-р Кире Бабаноски

Blagoj Conev PhD д-р Благој Цонев

Editors: Уредници:

Blagica M. Kotovchevska PhD д-р Благоица М. Котовчевска

Bojan Mitrovski PhD д-р Бојан Митровски

Aleksandra Cibreva – Jovanovska PhD д-р Александра Цибрева – Јовановска

Anita Dimitrijovska – Jankulovska PhD Cand. докт. Анита Димитријовска – Јанкуловска

Milica Denkovska PhD Cand. докт. Милица Денковска

Petar Petrov PhD Cand. докт. Петар Петров

Содржина:

ПРАВО, ПОЛИТИКА И БЕЗБЕДНОСТ	4
РЕЛАТИВИЗИРАЊЕ НА МЕЃУНАРОДНИТЕ БИЛАТЕРАЛНИ ДОГОВОРИ	5
ЕЛЕКТРОНСКИТЕ ДОКАЗИ И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ВО ИСТРАГИТЕ.....	8
ЗАКАНАТА НА ИСЛАМСКАТА ДРЖАВА И ОПАСНОСТА ПО БЕЗБЕДНОСТА НА СОВРЕМЕНИТЕ ДРЖАВИ.....	13
БЕЗБЕДНОСНИТЕ ИНТЕРЕСИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	17
НОВ МОДЕЛ НА КОНТРОЛА И НАДЗОР НАД БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	23
КУЛТУРА И ПОЛИТИКА	30
ЛУДВИГ ЛЕСЕН: ВДОЛЖ И ПОПРЕКУ	31
БАЛКАНСКОТО МУЛТИ ВО СВЕТСКОТО МОНО.....	36
РЕПУБЛИКА „СЕВЕРНА“ МАКЕДОНИЈА?! ПА ШТО!	40
СТАРО – НОВИТЕ ЕВРОПСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗАМКИ НА БАЛКАНОТ И ВЛИЈАНИЕТО НА РУСИЈА НА БАЛКАНОТ	42
ЕКОНОМИЈА И ОПШТЕСТВО	49
ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ВРЗ МОДЕРНИОТ НАЧИН НА ЖИВЕЕЊЕ	50
СПРЕЧУВАЊЕТО ПЕРЕЊЕ ПАРИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПРЕКУ РАБОТАТА НА УПРАВАТА ЗА ФИНАНСИСКО РАЗУЗНАВАЊЕ	53
СТРАТЕШКО-ПРОГРАМСКИ МОДЕЛ НА МЕРКИ И АКТИВНОСТИ ЗА ПРЕВЕНЦИЈА ОД ЗЛОУПОТРЕБА НА ДРОГА	58
ЕКОЛОГИЈА И ЖИВОТНА СРЕДИНА	66
ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА СИСТЕМОТ ЗА КОНТРОЛА НА ПЛОДНОСТА НА ПОЧВАТА И УПОТРЕБА НА ЃУБРИВАТА, ПРЕВЕНТИВНА МЕРКА ЗА ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНА ХРАНА	67

ПРАВО, ПОЛИТИКА И БЕЗБЕДНОСТ

Релативизирање на меѓународните билатерални договори;

Електронски докази и нивно значење во истрагите;

Заканата на Исламската држава и опасноста по безбедноста на современите држави;

Безбедносните интереси на Република Македонија;

Нов модел на контрола и надзор над безбедносниот систем во Република Македонија.

РЕЛАТИВИЗИРАЊЕ НА МЕЃУНАРОДНИТЕ БИЛАТЕРАЛНИ ДОГОВОРИ

д-р Александар Даштевски

Овие денови кога е актуелно прашањето на спогодбата со Грција за решавање на разликите опишани во резолуциите 817 и 845 од 1993 година на Советот за безбедност на Обединетите нации и за престанување на важноста на привремената спогодба од 1995 година, најизненадувачки е што никој не ја чита спогодбата, туку дебатата се сведува на слободна проценка на две спротивставени мислења.

Имено, спорот трае точно 25 години. Во тој период сите прашања се дебатирани повеќе пати. Сега кога се потпиша спогодбата, која сеуште не е реализирана, сите се прашуваат за што се работи. Нормално дека аналитичарите блиски до власта го бранат потпишувањето на спогодбата. Главно, нивните ставови се дека не е важно што содржи спогодбата, туку дека со неа се ослободуваат преговорите за влегување во НАТО и ЕУ. Другата страна, за која не може да се рече дека е блиска до опозицијата, но е контра власта во секој случај, сеуште е против промена на уставното име, кое веќе е сменето со спогодбата.

Новинарите кои ја имаат спогодбата на веб страната не ја читаат туку прашуваат експерти од разни области, а најретко од правната, како треба да се толкува. Има многу емисии од таа област, но од нив тешко може да се заклучи за што се работи.

Во една од тие емисии учесникот рече дека не е битно што стои во договорот, туку дека тој се чувствува како македонец, без оглед на текстот. Баш поради тоа е од суштествено значење што пишува во договорот(спогодбата). Затоа што за прв пат после 25 години е прифатена формулата која спротивната страна ја вика “ergaomnes” односно името да важи и за домашна употреба, иако во правото тој термин значи сосема друго. Тоа повлекува и промена на уставот поради промена на уставното име. Покрај тоа се менуваат членот 3 и членот 49, кој веќе еднаш беше сменет. Токму тој член 49 се однесува на македонците во соседните држави и дијаспората, кои ќе немаат право повеќе да бидат

македонци. Би го прашал како би се чувствувал тој во таква ситуација, ако навистина му значи нешто тоа што е македонец.

Според медиумите и аналитичарите често се поставува дилема и дали се менува идентитетот на нацијата или се зајакнува. Секој извлекува различни одговори без да го прочита договорот, односно спогодбата. Ако го прочитае соопштението на председателот на државата, ќе забележиме дека главна причина поради која тој не сака да стави потпис на ратификација на спогодбата е што таа ги надминува рамките на резолуцијата 817 од 1993 година, во која стои дека треба да се надминат одредени несогласувања во врска со името. Самата спогодба е толку опширна што регулира прешања од областа на економијата, безбедноста, образованието, науката, културата, спортот истражувањето и друго. Ова укажува дека “првата страна” добро знаела што прави, а “втората страна” односно ние, сме потпишале се што барала ”првата страна” од нас. Во таа смисла, “првата страна” дел од прашањата од привремената спогодба од 1995 година, која треба да престане даважи, одкако оваа спогодба ќе стапи на сила ги имплементирала во овој документ. Тоа најверојатно е направено за да може да се прошири спогодбата и на другите прашања, пред се на идентитетските.

Поради тоа на втората страна, односно нашата, има само обврски, а на другата страна само права. Меѓудругото, правење на комисија која ќе ги испита и одклони сите разлики во областа на историјата, културата и образованието е навлегување во идентитетски прашања, бидејќи самиот идентитет има најголемо влијание во културата, па поради тоа многумина го викаат културен идентитет. Под култура во поширока смисла на зборот се подразбира начинот на живот, традицијата и обичаите на еден народ. Бришење на тие особини во историја, значи бришење на културниот идентитет, а во образованието значи да се избрише тоа и од учебниците, така што идните генерации нема да знаат ништо за своите своите традиции и обичаи, како дел од културата на својот народ.

Може многу да се пишува за овој договор, но од особено важно значење е дали роковите(кои евидентно се предложени од “правата страна” се намерно кратки. Ние како втора страна треба да ги известиме сите држави што не признале под уставно име, како и

оние што не не признале, исто и сите меѓународни организации, како и сите меѓународни, мултилатерални и регионални организации, институции и форуми за промена на нашето име. И така сите не викаат Северна Македонија и северно македонци по потпишувањето на спогодбата. Па така се поставува и прашањето дали “првата страна” намерно не ги предложила овие рокови со цел да се смени името, а потоа, доколку не се ратифицира спогодбата во грчкиот парламент, ние сме го смениле името, а тие немаат никаква обврска бидејќи, доколку оваа спогодба не влезе во сила, во целост и секоја нејзина одредба поединечно, нема да имаат никакво дејство или примена, ниту привремена, ниту каква било друга и истата нема на кој било начин да ја обврзува која било од страните.

Како што е добро познато во интерес на меѓународната заедница беше да се реши ова прашање од геополитички, геостратешки, безбедносни и други причини, но и од причини на почитување на меѓународното право, бидејќи Пресудата на Меѓународниот суд на правдата во корист на Македонија и непочитување на таа пресуда го доведува во прашање функционирањето на меѓународниот правен поредок. Точно е дека спогодбата беше топло поздравена од меѓународните организации. Овој пат, покрај од супранационалните организации НАТО и ЕУ, ја поздравиле и Генералниот секретар на обединетите нации Антонио Гутереш, дури и руската страна изјави дека ќе ја почитува вољара на двете страни, но никој од нив не навлегува во содржината на спогодбата туку само констатира дека ја поздравува слободната изјава на воља на двете страни. Тоа значи дека нашата страна требало да води сметка за нашите интереси во текот на преговорите. По потпишувањето на спогодбата веќе е доцна за тоа освен ако не се исполнат обврските во спогодбата.

На крај, по изјавата на претседателот на Собранието дека ќе ја објави спогодбата во службен весник без да биде потпишана од страна на претседателот. Ова е спротивно на Уставот на Република Македонија, според кој Меѓународните договори во името на Република Македонија ги склучува претседателот на Република Македонија и указот за прогласување на законите го потпишуваат претседателот на Републиката и претседателот на Собранието. Во тој случај меѓународниот договор би бил ништовен. Во тој случај било која наредна влада би можела да ја користиклаузулата *rebus sic stantibus* која дозволува

меѓународни договори да станат неважечки поради фундаментална промена на околностите. Таа во овој случај може ја дерогира клаузулата *pacta sunt servanda*, која значи дека договорите мора да се исполнуваат во меѓународното право. Се разбира доколку “првата страна” ја прифати таквата ратификација.

ЕЛЕКТРОНСКИТЕ ДОКАЗИ И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ВО ИСТРАГИТЕ

д-р Марија Ѓошева

Сите законски постапки се потпираат на докази. Доказот е во физичка форма како што се документи, фотографии, електронски уреди (компјутери, мобилни телефони, други уреди за складирање податоци и сите претставуваат електронски докази). Според меѓународната дефиниција во областа на форензичките науки, дигитален доказ е секоја информација во дигитален облик која има доказна вредност и која е приспособена или пренесена во таков облик. Поимот дигитален доказ вклучува компјутерски складирани или генерирани доказни информации, дигитализирани аудио и видео доказни сигнали, сигнали од дигитален мобилен телефон, информации на дигитални факс машини и сигнали од други дигитални уреди.

Значи, дигитален доказ е било која информација генерирана, обработена, складирана или пренесена во дигитален облик која судот може да ја прифати како меродавна, односно секоја информација составена од дигитални 1 и 0, складирана или пренесена во дигитална форма, како и други можни копии на оригиналната дигитална информација кои имаат доказна вредност и на кои судот може да се потпре, во контекстот на форензичка аквизиција, анализа и презентација.

Самата природа на податоците и информациите кои се чуваат во електронска форма, за разлика од традиционалните ги прави полесни за манипулирање. Тоа создава

специфични прашања за правниот систем и бара ракување на тие податоци на начин на кој се обезбедуваат информациите.

Информациите добиени од електронски докази се пренесуваат и се чуваат на електронски уреди кои може да се користат на суд.

Електронските докази имаат сличности со традиционалните докази, но имаат и некои карактеристики кои ги прават различни.

- Електронските докази се невидливи за необучено око. Електронскиот доказ често се наоѓа на места, каде што може да биде пронајден само од страна на специјалисти со посебни алатки. Овие специфични алатки се користат во дигиталната форензика и служат за анализа на податоци пронајдени во компјутер;
- Електронските докази може да бидат копирани во повеќе наврати. Тие може да се копираат и секоја копија е иста на оригиналот. Оваа особина им овозможува на експертите да направат повеќе копии и да работат на истите односно да вршат анализа. Исто така, со тоа се овозможува електронските докази да се изведат на суд и од страна на експертот да биде образложен. Слично како и други форензички докази, така и електронските докази се многу чувствителни и треба да се обрне повеќе внимание во насока на работа со нив од страна на експертот. Секој електронски уред има свои карактеристики, така што одредени постапки мора да се следат за да се пристапи до меморијата. Еден од најголемите ризици е ненамерна промена на дел од електронските докази;
- Брзиот развој на извори на електронски докази подразбира дека новите технологии се развиваат толку многу брзо и има потреба за постојано ажурирање, како на новите технологии, така и на процедурите и техниките кои треба да се применуваат со цел да се искористи нивната содржина;
- Од голема важност е користењето на пронајдените електронски докази за поддршка на случајот пред суд. Доказите потребно е да бидат обезбедени согласно законската процедура.

Интернетот и масовната употреба на дигиталните медиуми овозможува нови методи на извршување на кривични дела, традиционалните видови на измама и другите

видови на криминал добија нови сигурни канали за комуникација. Организираните криминални групи со најновите технологии си го олеснуваат прикривањето во извршувањето на кривичните дела, особено за дистрибуција на фотографии со злоупотреба на деца, фишинг, фарминг и др.

Кај овие нови начини на извршување на кривични дела и појавата на нови видови на кривични дела кои се извршуваат преку електронски уреди, единствен доказ се електронските докази и истите се релевантни.

Традиционалните докази мигрираат од хартија кон виртуелна средина и нивните процеси се менуваат во однос на традиционалните докази. Во изминатите години електронските докази покажаа дека имаат важна улога и се клучни докази во повеќето случаи. Речиси секој вид на истрага може да има корист од електронските докази, нив ги има во секој електронски уред и во мобилните уреди кои сега всушност се паметни уреди идентични на компјутерите.

Развојот на интернетот и неговите апликации нудат многу можности, социјални страни, интернет страни, меѓусебна комуникација, а неодамна и можност за чување на податоци во „облак“ (односно „cloud“ - виртуелен простор) каде се складираат и чуваат податоци. Тоа е многу важно да се знае, со цел при водењето на случајот да се бараат електронски докази и во вакви места за чување на податоци, особено кога тоа е важно за случајот.

Исто така, важно е да се знае дека некогаш мрежните ресурси на некоја компанија се управувани од страна на друга надворешна компанија и се хостирани во оддалечени локации. Во вакви случаи се соочуваме со проблем затоа што истражителот не може да оди во друга земја, и тогаш потребно е да се контактира администраторот и да се воспостави меѓународна соработка со таа земја. Администраторот на системот може да дозволи пристап на истражителот до системот каде што се наоѓаат податоците кои му се потребни како доказ.

Како извори на докази може да бидат сите електронски уреди кои може да функционираат самостојно, заедно или во функција на компјутерски систем. Со напредокот на технологијата се зголеми и бројот и видот на уреди кои може да содржат

електронски докази. Во последните години многу популарни се таблет уредите, кои се малку поголеми од мобилните телефони и кои работат на принципот на допир на екранот. Тие доаѓаат во многу форми и големини и имаат способност за чување на податоци, иако најчесто во последно време како што беше кажано погоре, податоците се чуваат во „облакот“ и истите може да бидат извор на корисни електронски докази.

Хард дискот е главното место каде се складираат и чуваат податоците. Тој може да биде поврзан на компјутер или да биде надворешен независен од компјутерот. Исто така податоци се чуваат и на ЦД (Компакт Диск), ДВД (Дигитален Видео Диск), БД (Blu Ray disk), мемориски картички, како уреди за складирање на дигитални информации, кои често се користат кај фото апарати, мобилни телефони, лап топ компјутери и др., при што тие може да задржат податоци без електрична енергија. Мемориските картички ги има во различни капацитети што значи може да соберат голема количина на податоци, а се лесни за сокривање.

USB меморискиот уред (Universal Serial Bus) е стандарден уред за складирање и чување на податоци, кој може да се поврзува со компјутери. Го има во сите големини и видови, и истиот може да биде добар извор на електронски докази. Исто така, мобилните телефони кои на почетокот на нивното појавување се користеа само за јавување, денес се користат за многу други работи, како на пример испраќање е-мејлови, спроведување деловни активности, фотографирање, што значи дека тие навистина се компјутери. Треба да се знае дека различни телефони имаат различни способности.

Компјутерскиот систем и неговите компоненти многу често се вредни докази за истрагата. На него има зачувано многу податоци, како на пример фотографии, меѓусебна комуникација, пораки, финансиски податоци, интернет историја, бази на податоци, зачувани податоци за други уреди кои се поврзувале на компјутерот, и сето тоа претставува многу битен доказ.

Кога ќе се дојде до податок дека постои електронски доказ потребно е од самиот почеток да се направат консултации помеѓу истражните служби, Јавниот обвинител и Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика. Јавниот обвинител треба да даде официјална наредба за вештачење на компјутерската опрема каде што има

електронски докази. Како што беше кажано, вештачењето го вршат полициски службеници кои имаат лиценци за вештачење и се стручни во таа област.

Потребно е да се знае дека собирањето на електронски докази не се прави само во лабораторија. Тоа може да се стори и на терен, при извршување претрес на одредена локација, да се направи таканаречена „жива форензика“ (Live Data Forensics), односно одземање на електронски докази од компјутерскиот уред на лице место, од страна на стручно лице вештак, со помош на одредени алатки и соодветна компјутерска опрема. Тоа се прави кога е потребно снимање на податоци пред да се исклучи уредот од струја или мрежа и за утврдување на сомнението за кривичното дело. За тоа е потребна официјална наредба од надлежното обвинителство или судот.

Притоа, најбитно е добро да се обезбеди лице местото од каде што треба да се одземат електронските докази, затоа што многу е лесно истите да бидат променети или избришани. Потребно е да се обезбедат сите електронски уреди во просторијата. Обезбедувањето на лице местото се прави од страна на полицискиот службеник кој го води претресот.

Последните примери укажуваат дека во најголем број на истраги, клучните, или круцијални докази за истрагите се наоѓаат во електронска форма. Самото тоа зборува дека во иднина сите докази ќе бидат во електронска форма, а поради тоа треба да се стави акцент на осовременување на лабораториите во министерствата за внатрешни работи на современите држави, на набдување на најсовремена опрема, како и најсовремени алатки за работа и остручување на кадарот.

ЗАКАНАТА НА ИСЛАМСКАТА ДРЖАВА И ОПАСНОСТА ПО БЕЗБЕДНОСТА НА СОВРЕМЕНИТЕ ДРЖАВИ

м-р Кристијан Алексовски

Тероризмот е комплексна појава за која е потребно постојано набљудување и истражување за да се има во предвид што претставува и како да се контролира или пак сузбие неговата негативна и општествено опасна активност. Тероризмот може да биде или внатрешен или надворешен. Тоа зависи од крајната цел на членовите кои се обидуваат да ја остварат мисијата која може да е од лични или други причини. Многу истражувачки методи се обидуваат да го разберат тероризмот како појава, но сепак не постои еден заеднички заклучок што е всушност тероризмот, како да се дефинира или пак дали тој е само појава на модерното време или тоа трае од почетоците на човештвото.

Модерниот тероризам, почнувајќи од случувањата на 11 септември 2001 година, па до ден денешен се развива во правец на формирање на организација во вид на воена хиерархија или некој вид на државен систем. Територијата на формирањето на таков вид организација и дава предност за исполнување на своите цели, првенствено заради познавањето на таа географска положба. Исламска Држава како таква формирана на територија на Ирак и Сирија ги користи ресурсите од тие земји што придонесува за нејзината одржливост и функционирање. Геополитичката положба на Исламската Држава, која зафаќа територии на Блискиот Исток, поточно од Ирак и Сирија и дава статиска положба на организацијата за дејствување на тој регион. Природните ресурси со кои располага може да придонесат за зголемување на своите финансии, кои потоа се користат за вооружување или пак ширење на идејата за Калифатот.

Постојат повеќе исламски терористички групи кои делуваат на разни делови од светот, но најчесто таму каде населението е со исламска вероисповед. Сите тие имале разни акции на терор спрема цивилно население, кое заради спротивставување или заради религиозни погледи различни од оние на групите, подлежат на казни. Постојат

терористички групи во Азија, Африка или Блискиот Исток, и секоја има различен метод на ширење на цихадот.

Тогаш, зошто Исламската Држава е поразлична од другите? Заради самиот факт што во себе ги вклучува сите методи и начела на другите групи низ светот и заради бруталноста која ја искажуваат јавно нејзините членови. Секулов (Rise of ISIS: A threat we can't ignore, Oxford University, 2014) ги наведува следните четири главни индикатори зошто оваа терористичка организација е многу поголема закана од сите други:

- Исламската Држава е најбогата терористичка организација;
- Побрутална од Ал Каеда во своите тактики;
- Под нејзина контрола се повеќе територии и огнено оружје отколку некоја друга организација;
- Се шпекулира дека има сопственост на 40 кг на радиоактивен ураниум кој може да предизвика смртоносна радијација во атмосферата и да влијае на луѓето.

Калифатот е крајната цел која цихадистите ја имаат замислено да ја остварат, т.е. ултимативна цел, како што укажува Хантингтон (Clash of Civilizations, 1996). Не само таа, туку и сите други исламски радикални групи ја имаат оваа цел во нивните идеологии. Но, Исламската Држава оваа цел ја смета за божествен императив, како ветување од Алах.

Но, ова не е првпат да се прогласи Калифат. Најпознат како Калифат е Отоманската империја, која и била најголема по територија. Попознат е и како Суни Калифат, заради племенското водство на Суни муслиманите во тој период од 500 години, а кој и ден денес практикува иста мисла за негово етаблирање на подолгорочен план.

За да се оствари Калифат, калифот како водач мора да одреди територија на која ќе се простира. Територијата на Исламска Држава во Ирак и Сирија не е прва за територија прогласена за калифат од страна на цихадисти. Обиди постоеле и во 2007 година во Ирак, но денешната Исламска Држава на чело со Абу Бакр ал-Багдади, прогласува калифат за време на церемонија во џамија во Мосул, град кој е освоен од цихадистите и е главно упориште на Исламската Држава и се смета за зачеток на нов период на муслиманскиот свет.

Во таа верзија на Калифат, територијата која се опфаќа е Блискиот Исток, земјите од Северна Африка, кои се претежно муслимански, како и земјите од Балкански и Пиринејски полуостров во Европа. Таа територија ја опфаќала и поранешната Отоманска империја, па сега се поставува прашањето - дали империјата го возвраќа ударот? Исламска Држава нема никаква поврзаност со системот на владеење на империјата, туку заедничко им е самата територија на која отоманците се простирале, а таа посакува или има намера да се простира на истата таа територија.

Но, не е само таа територија која што се планира да се содржи во калифатот на Исламската Држава, туку и пошироко. Делови од Далечниот Исток како Кина или Индија се вклучени во таа територија. Како такви Исламската Држава сака да покаже дека нејзините планови се да постои калифат кој ќе биде историски најголем досега, но како се планира да се оствари и колку време би им требало, е само прашање кое го знаат повисоките кругови на оваа организација. За тоа како таа ја управува својата територија, говорат и фактите дека на почетоците делувала како хуманитарна организација на населението, во процес на давање на храна и други потребни продукти, но сето тоа во период додека финансиите на владите на Ирак и Сирија биле под Исламската Држава. Дека сите добивале од потребните средства не е потврдено, туку напротив средствата се давале на оние кои ќе и се придружат на каузата.

Ако се земе во предвид дека на таа територија постојат многу племенски заедници, Исламската Држава ги користи за свои цели. Ако се приклучат во нејзините редови, ќе добијат привилегии, а и многумина се приклучуваат заради фактот дека биле занемарени од страна на владите и областите во кои живееле. Под нејзина команда добиваат финансиски средства. Оние кои нема да се приклучат, најчесто се уценувани, преку киднапирање на најмладите членови на семејствата, како и изолирање во секоја смисла, за кога ќе немаат избор да се приклучат под притисок.

Територијата на Исламска Држава опфаќа нафтени полиња кои одат во нејзин прилог. Преку продавање на нафтата се финансира, а постојат и шпекулации дека со сигурност постојат финансиери од странски влади, но е тешко да им се влезе во трага на финансиските сметки за да може да се откријат.

Верската толеранција воопшто и не постои и претставува проблем за останатото население со друга религија, односно вероисповед. Особено христијаните, кои воопшто се оневозможуваат да се служат со нивните обичаи. Оние кои успеале да избегаат се спасуваат од страшна судбина да бидат егзекутирани, а постои и можност да се конвертираат, само за да останат безбедни. Конвертирањето е ултиматум на Исламска Држава кон населението.

Фуад Хусеин - јордански новинар, во својата книга „*Al-Zarqavi: The Second Generation of Al-Qaeda*“ пишува за дваесет годишниот план на организацијата, започнувајќи од 2000 година, спроведен низ седум фази. Калифатот е петтата фаза, во период од 2013-2016 година, за до 2020 година да постои апсолутна победа на Исламот и Калифатот како единствена суперсила. Ако се погледне распоредот, првите 5 фази се временски точни и веќе спроведени.

Исламската Држава е организација која до сега најмногу има вршено напади и најбрзо ја шири својата идеологија. Многу од нејзините приврзаници, па и членови, ја гледаат не само како организација, туку веќе станува идеологија која треба да се следи од секој муслиман, кој воспоставувањето на Калифатот треба да го гледа како приоритет во својот живот. Идејата и идеологијата за Калифатот не е скорешна, но оваа организација направи таква маркетиншка кампања, благодарение на развојот на социјалните мрежи, со што идејата се прошири побрзо.

Меѓународната заедница е нема во однос на борбата против Исламската Држава, т.е. агресивно делување против истата, туку само во пружање на хуманитарна помош на лицата кои се на директен удар од страна на теророт на оваа организација. Се поставува прашањето, зошто меѓународната заедница не интервенира, со заеднички сили да се спречи Исламската Држава. Секако, дури и во рамките на меѓународната заедница, независно дали е ОН, НАТО или ЕУ, земјите-членки имаат некаков свој интерес и во зависност од него, толку е и нивната посветеност кон ова комплексно прашање.

БЕЗБЕДНОСНИТЕ ИНТЕРЕСИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

м-р Агуш Демировски

Постојат многубројни општествени фактори кои имаат општ стабилизаторски и мирољубив карактер. Тие преку ненасилното решавање на противречностите, претконфликтните и конфликтните состојби претставуваат универзален модел за обезбедување на безбедносен стабилитет, избегнување на војна и обезбедување траен мир. Всушност стабилизаторските фактори се основен предуслов за постигнување мир, безбедност и стабилност во една држава, односно општество, што истовремено ќе се манифестира и на меѓународно ниво.

Безбедносната состојба претставува комплексна категорија која дава преглед на обемот и интензитетот на различните елементи на загрозување на националната безбедност (опасности, ризици, закани, ранливости и предизвици), кои во одредено време поединечно или комбинирани влијаат врз индивидуалната (лична, хумана, поединечна) безбедност, безбедноста на заедницата или на конкретен предмет на загрозување. Безбедносната состојба ја сочинуваат повеќе фактори или индикатори. Тие покажуваат каква е безбедносната состојба во однос на прашањата поврзани со јавниот ред и мир, динамиката на криминалот, влијанието на странските елементи врз внатрешната безбедност, заканите кои произлегуваат од екстремистичките организации, развојот на безбедносните случувања во регионот и во светот, меѓународните односи на земјата и други. Безбедносната состојба се одликува со динамичен, адаптивен развој на државите на новите состојби на соработка, односно, на предизвикот да се најдат себе си во новиот поредок, при што меѓународната заедница и нејзините институции понекогаш се соочуват со актуелни и непожелни воени, невоени и други ризици и опасности. Безбедносната состојба на Република Македонија е резултат на односите во општеството кои во основа се обременети со случувањата во историјата, динамиката на општествениот развој,

односитe внатре во државата (помеѓу граѓаните и политичките субјекти), односите со соседите и карактеристиките на општата безбедносна состојба во регионот и во Европа.

Република Македонија својата безбедност и одбрана ги гради како систем кој ќе и овозможи оптимално обезбедување и заштита на нејзиниот траен интерес, како и учество и помош во заштитата на нејзините витални интереси. За да може да се зборува за организирање на безбедносно-одбранбениот систем потребно е точно и прецизно утврдување на облиците на загрозување на националната безбедност и стабилност. Од друга страна, европските предизвици се особено важни за комплетирање на сликата за безбедносната состојба на државата и за одредување на насоките во безбедносната политика. Главна одлика на развојот на европската безбедност е оформување на безбедносна средина заснована врз кооперативни односи и взаемно координирани активности од областа на безбедноста, одржувањето на стабилноста, превенцијата и решавањето на кризи, политичката, економската и другите области, изразени и насочени најмногу преку водечката улога на НАТО во креирањето на безбедносната политика и отворената врата за негово проширување. Европските предизвици на Република Македонија ја определуваат корелацијата на државните безбедносни специфичности со општите европски безбедносни предизвици. Специфичностите произлегуваат од геополитичкото значење на Македонија во рамките на европската безбедност, од нејзината географска положба (како транзитна траса која често се користи од страна на мрежите на транснационалниот криминал, особено при трговијата со дрога, луѓе, оружје, криумчарењето на мигранти и друго), од стратегиските определби на државата поврзани со нејзините евроатлантски интегративни процеси и од можностите за поинтензивна безбедносна соработка засновна на релациите кои Република Македонија ги има воспоставено со ЕУ, НАТО, ОБСЕ и со Советот на Европа, а се во контекст на евроатлантските аспирации и на учеството во меѓународните цивилни и воени капацитети. Пристапот кон општите европски безбедносни предизвици е аналитички и дескриптивен. Тие се резултат на случувањата во една далеку територијално поголема и далеку популациски побројна средина.

Европските безбедносни предизвици во голем дел се совпаѓаат со глобалните безбедносни предизвици поради значајната улога на неколку европски земји во меѓународната политика (пред сè, во Советот за безбедност на ООН, во ЕУ и во НАТО), дисперзијата на интересите на европските држави и ЕУ низ светот и трансформацијата на ЕУ од првично економски во комплексен (економски, политички и безбедносен) фактор. Во последните две декади, позицијата на ЕУ и на неколку помоќни европски држави им дава за право да ги креираат насоките на меѓународната безбедносна сцена.

Интересите на Република Македонија се засновани врз долгорочните потреби на македонското општество кои се пресудни за животот и безбедноста на граѓаните, но и за стабилноста, функционирањето и континуитетот на државата. Интересите произлегуваат од највисоките темелни вредности утврдени со Уставот на Република Македонија. Трајниот интерес на Република Македонија е зачувување и унапредување на нејзиниот државен идентитет со слободно изразување на етничкиот идентитет на сите граѓани на Република Македонија, како и заштита на независноста и територијалниот интегритет.

Република Македонија своите интереси ќе ги остварува со доследно почитување на човековите права и слободи, демократските принципи и почитување на меѓународното право што, од своја страна, ќе овозможи решавање на споровите по мирен пат, унапредување на мирот и стабилноста и јакнење на угледот на Република Македонија во демократскиот свет. Во рамките на демократските норми и принципи и почитувањето на меѓународното право, Република Македонија е подготвена да учествува во превенцијата и решавањето на кризи сама и во соработка со меѓународната заедница.

Република Македонија е подготвена во рамките на меѓународното право сама, но и по своја одлука, во соработка со партнерите и пријателите, а заради заштита на нејзините интереси, да ги преземе сите мерки и да ги ангажира сите ресурси. Заради заштита на нејзинот траен интерес и во согласност со меѓународното право и Повелбата на Обединетите нации, Република Македонија е подготвена да употреби и вооружена сила. За реализација на своите национални интереси, Република Македонија ќе води безбедносна политика и ќе го усоврши безбедносниот систем, кој ќе биде способен,

ефикасен и кредибилен да одговори на безбедносните предизвици на овој век, да решава кризи внатре, да помогне во решавањето на кризите во регионот и пошироко.

Безбедносната политика на Република Македонија има шест стратешки цели: прво, политичка и економска интеграција во ЕУ, второ, политичка и воена интеграција во колективните безбедносни и одбранбени системи на ООН, НАТО, ОБСЕ и на здружените европски сили, трето, заштита на демократските институции и политичкиот систем на сопствената држава, четврто, развој на социјално економскиот систем базиран на принципите на пазарната економија со поддршка на секоја претприемничка иницијатива и отворање на стопанството пред надворешниот свет, петто, градење и одржување на добри односи со соседните земји и шесто, Република Македонија мора да ги организира сопствените одбранбени способности во функција на целосна заштита на сопствениот територијален интегритет и суверенитет.

Целите и стремежите на Република Македонија во однос на безбедносните можности, безбедносни ризици и опасности и основите и насоките за развој на одбраната во иднина се преточени во Националната концепција за безбедност и одбрана. Како што е наведено во Воведот, стратегиската определба и цел на Република Македонија и на нејзината Национална концепција за безбедност и одбрана е - трајната определба на Република Македонија својата иднина да ја остварува како дел на европското семејство и членка на НАТО и ЕУ. Истовремено целите и стремежите на Република Македонија се преточени и во други национални документи од областа на безбедноста и одбраната.

Надворешната политика е насочена кон заштита, одржување, унапредување и остварување на интересите на РМ преку односите со другите држави. Одбранбената политика, во основа обезбедува способности, средства и активности во функција на поддршка за исполнување на целите на безбедносната и посебно на надворешната политика. Во рамки на основните стратегиски цели на надворешната политика за кои има политички консензус и широка поддршка на граѓаните влегуваа членството во НАТО и ЕУ, унапредување на односите со соседите и регионалната соработка.

Една од главните цели и стремежи на Република Македонија беше насочена кон изградба на одбраната согласно можностите и ресурсите на Република Македонија и

визиите за нејзина интеграција во пошироки безбедносни и одбранбени сојузи. Притоа треба да се изгради таков одбранбен систем во обем кој нема да ја наруши и загрози безбедноста на Република Македонија и кој ќе овозможи и со тоа придонесе во развојот на другите сфери на општеството.

Како доказ за важноста на интересите на Република Македонија за нејзините граѓани е Декларацијата за поддршка на стратегиските интереси на Република Македонија. Донесена е по повод почетокот на реализација на финалната фаза од имплементацијата на Рамковниот Договор, потпишан во Охрид, 2001 година, како усогласена рамка за обезбедување на иднината на демократијата во Македонија, промовирање на мирен и хармоничен развој на граѓанското општество, преку почитување на етничкиот идентитет и интерес на сите македонски граѓани и овозможување на развојот на поблиски и поинтегрирани односи помеѓу Република Македонија и европската и евро-атлантската заедница.

Општ заклучок е дека Република Македонија како повеќенационална држава, со разна вероисповед кај населението, мора да ја гради својата иднина врз сожителство, заедништво и лојалност на граѓаните кон државата, како заеднички именител на личните и колективните интереси на граѓаните за што е потребна толеранција и меѓусебно почитување.

Преку анализата на безбедносната политика согледуваме како сме ги поставиле целите и стремежите и во кои насоки треба да се работи во иднина. Скршнувањето од поставената патека на движење ќе предизвика проблеми, назадување на општествено-економскиот развој на државата, деструкција, па дури и конфликтни состојби. Па затоа, спроведувањето на безбедносната политика не треба да остане само на донесување на законски решенија, стратегии, концепции, декларации. Таа е многу повеќе од тоа. Безбедносната политика би требало да биде во функција на попречување и сузбивање на сите видови закани, ризици и загрозувања, а не само на оние кои можат да се поместат во групата криминалитет. Надлежните органи треба навремено и објективно да располагаат со безбедносни сознанија, со цел да се предвидат евентуални несакани состојби и соодветно да се реагира уште пред да се појават.

Република Македонија јасно ги има поставено нејзините вредности, интереси, стратешки цели, стремежи, како и безбедносна политика. Со нивното исполнување во целост ќе се оствари нејзината трајна определба – европско и евроатлантско интегрирање. Државата е должна и има обврска да овозможи непречено дејствување на сите институции во општеството, преку востановување на одбраната и зачувување на безбедноста, затоа што само на тој начин ќе може ефикасно да се избегнат последиците од деструктивната дејност што би се случила доколку тие не би биле функционираше.

За да ги постигне своите стратешки интереси државата треба стабилизаторските фактори и мирољубивото решавање на противречностите, претконфликтните и конфликтните состојби, кои претставуваат универзален модел за обезбедување на безбедносен стабилитет, избегнување на војната и обезбедување траен мир да ги одржува и да ги промовира. Всушност стабилизаторските фактори се основен предуслов за постигнување мир, безбедност и стабилност во една држава, односно општество, што истовремено ќе се манифестира и на меѓународен план.

Република Македонија со нејзината долгорочна цел за заштита на нејзиниот интегритет и независност е силно посветена на борбата против сите видови на организиран криминал во сите негови форми, спречувањето на нелегалната миграција и трговијата со луѓе, борбата против трговијата и злоупотребата на дрогата и нелегалните трансакции на оружје, воена опрема и сл. Системот на националната безбедност јасно ја утврдува и дефинира структурата и надлежните субјекти кои во рамките на законски утврдените надлежности превземаат мерки и активности и воспоставуваат механизми за соработка и координација на сите субјекти за ефикасно функционирање на тој систем.

Република Македонија припаѓа на помалите европски земји со лимитирани ресурси и недостиг на одредени енергенси и други стратешки материјали. Република Македонија се уште ја зацврстува и унапредува демократската основа и институциите. И покрај ова, Република Македонија перманентно создава безбедносно опкружување и услови за модерно цивилно општество, како и за трансформација и развој на економијата, притоа водејќи сметка за социјалната димензија и заштитата и унапредувањето на животната средина. Основите на напредокот и развојот Република Македонија трајно ги гледа во

нејзините граѓани и нивната решеност за изградба на демократско општество и држава, заедно со потенцијалот што го има во високото образование на своите граѓани и високото ниво на квалификувана и стручна работна сила. Република Македонија е цврсто решена да ги реализира своите интереси и да создава безбедносно опкружување со активно и континуирано учество во меѓународната заедница и меѓународните односи.

НОВ МОДЕЛ НА КОНТРОЛА И НАДЗОР НАД БЕЗБЕДНОСНИОТ СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

д-р Ице Илијевски

д-р Кире Бабаноски

д-р Злате Димовски

Безбедносниот систем во секоја држава го сочинуваат институции, органи и тела одговорни за воспоставување и одржување на сигурност, безбедност, стабилност и рамнотежа во општеството. Припадниците на безбедносниот систем се задолжени за чување на националната безбедност, јавниот ред и поредок, заштита на човековите права и откривање и спречувањето на разни форми на криминалитет. Во заштитата на овие функции и задачи, овие службеници мора да работат согласно правата, должностите и овластувањата утврдени со Уставот, законите и подзаконските акти. Меѓутоа, во нивното секојдневно работење, тие може да направат некои неправилности, т.е. непрописни поведенија, со што се иницира нивна одговорност. Институциите на безбедносниот систем имаат воспоставено соодветни механизми за контрола и надзор над нивното професионално однесување во извршувањето на работите за чување и одржување на безбедноста. Со добро функционирање на ваквите механизми, може да се обезбеди јакнење на демократскиот капацитет и транспарентност на целокупниот безбедносен систем.

Поимот одговорност е поврзан со терминот компетенција, бидејќи одговорноста подразбира обврски на извршување на работи и задачи кои треба да ги извршат одредени субјекти во нивното работење. Притоа, тоа значи дека субјектите мора да поседуваат сопствено чувство на одговорност, т.е. способност за поддршка на нивните активности. Припадниците на безбедносниот систем, како овластени службени лица, подлежат на неколку видови на одговорност: кривично-правна, прекршочна, материјална и дисциплинска одговорност. Сите овие видови на одговорност претставуваат легална (законска) одговорност, затоа што се темелат на повреди на законската регулатива и за кои е пропишана посебна санкција.

За да се намали бројот на непрофесионални постапувања на овие службеници, особено треба да се преземат определени превентивни мерки уште од фазата на нивно регрутирање, а потоа и во процесот на нивно доедуцирање, ostruchување и секојдневно работење. Во таа смисла, треба да се води сметка за интегритетот на личностите кои стапуваат во служба во институциите на безбедносниот систем, преку посебни проверки и фаза на селекција. Во текот на нивната обука, особено треба да се води сметка за обучување за професионално постапување, согласно националната правна регулатива. Во текот на нивното работење, треба да се спроведуваат посебни дополнителни обуки и семинари, за континуирано стручно усовршување во нивното постапување. На крајот, секој службеник мора одлично да го познава кодексот на институцијата во која работи и делува и доследно да ги почитува неговите одредби, како и да се грижи за неговото лично достоинствено и професионално однесување.

За да не дојде до злоупотреба на законски дадените овластувања, работни задачи, обврски и должности, неопходна е потребата од воспоставување на ефикасен систем на мерки и активности за соодветна контрола и надзор над безбедносниот систем во државата. Постоенето на контролни и надзорни механизми кои ќе ја проверуваат работата на овие службеници, ќе резултира со значително подобар однос на транспарентност и отвореност кон граѓаните и државните институции.

Контролата и надзорот над безбедносниот систем во целост претставуваат бедем на демократијата и тие треба да се спроведуваат над сите институции од безбедносниот

систем, без никакви исклучоци и не смеат да бидат подложени на било какви партиско-политички влијанија и одредени притисоци. Контролата и надзорот како функција на безбедносниот менаџмент може да кажеме дека се константни, никогаш не се завршени, никогаш не се совршени, а постојано се актуелни. Надзорот како активност на утврдување, согледување и оцена на постигнатото (квалитативни и квантитативни резултати) е во улога на неговата процесна функција. Целта на надзорот во суштина е двострана. Од една страна со него се обезбедува законитост и целисходност во работата, а од друга страна се обезбедува почитување на одредени постапки во насока на запазување на законитоста.

Целта на контролата и надзорот на органите, телата и институциите на безбедносниот систем (како дел на органите на државната управа) во суштина е двострана. Од една страна со неа се обезбедува законитост и целисходност во работата и остварување на јавните интереси во рамките на правниот поредок. Тоа е можно да се постигне со почитување на законската регулатива и отстранување на одредени незаконски активности кои е можно да се појават во безбедносниот систем, нивно корегирање и насочување на одредени фази во законската постапка и преку ефикасен процес на градење и унапредување на безбедносниот систем. Од друга страна, со контролата над безбедносниот систем се овозможува заштита на правата и слободите на граѓаните и на нивните организации од противправни активности на одредени сегменти и припадници на безбедносниот систем.

Според потеклото на субјектите постои: внатрешна и надворешна контрола. Внатрешната контрола ја вршат раководителите во рамките на системот, а надворешната со закон утврдени носители кои се надвор од системот. Надворешната контрола ја спроведуваат парламентот, преку соодветни комисии, граѓанското општество преку медиумите и невладините организации, посебните форми на контрола преку Народниот правобранител и други институции, органи и тела.

Значајно е да се напомене дека низ државите во светот не постојат идентични модели на контрола и надзор врз безбедносните системи, ниту пак најидеални решенија. Согласно поставеноста на безбедносните институции и тела во рамките на системот во

државата, самите контролни и надзорни механизми се разликуваат помеѓу себе во однос на организациската поставеност и функциите кои ги извршуваат. Во принцип постојат три модели на контрола и надзор над безбедносниот систем и тоа: целосно внатрешна контрола, контрола од надворешно тело надвор од контролираната институција и комбинирана, која е внатрешна, но сепак, одвоена од институцијата над која врши контрола. Притоа, секој од моделите на контрола и надзор имаат и позитивни и негативни страни.

Поради закраните и ризиците по внатрешната безбедност, државите низ светот на безбедносно – разузнавачките и контраразузнавачките агенции и служби им имаат дадено огромни овластувања за борба против тероризам, шпионажа, потешки форми на организиран криминал или други активности насочени кон загрозување или уривање на демократските институции. Природата на работата на ваквите служби е најчесто со висок степен на тајност, а императивот на тајноста може да биде злоупотребен и да води кон противзаконски и недозволените акции, неефикасност, злоупотреба на моќта или употреба за политички цели. За да не дојде до злоупотреба на законски дадените овластувања, работни задачи, обврски и должности, а со тоа и задирање во човековите слободи и права неопходно е потребно спроведување на соодветна контрола и надзор.

Контролата и надзорот над безбедносниот систем претставуваат значајни елементи на правниот поредок на секоја современа демократска држава, посебно во делот на заштитата на човековите слободи и права. Ефикасното и ефективното функционирање на контролните и надзорните тела во државата се едни од клучните предуслови за намалување на пречекорување на овластувањата и злоупотреба на службената положба на припадниците на безбедносниот систем.

Системот на контрола и надзор над работата на безбедносниот систем во голема мера зависи од состојбата во која се наоѓа земјата. Степенот на политизација, независност и чесност на судството, како и ставот на јавноста кон корупцијата играат голема улога. Од друга страна пак, ефикасноста на контролата зависи најмногу од ресурсите кои се на располагање за нејзино спроведување, вештините на оној кој контролира и подготвеноста на властите и раководството да ги применат резултатите кои произлегуваат од неа.

Всушност, воспоставувањето на ефикасен и ефективен систем на контрола и надзор над безбедносниот систем е еден од најсериозните предизвици на секое современо општество.

Истото се однесува и за контролата и надзорот над безбедносниот систем во Република Македонија што ја прави оваа проблематика сложена. Воспоставувањето на ефикасен систем на мерки и активности за соодветна контрола и надзор над безбедносниот систем во државата задолжително треба да биде во согласност со принципите и начелата на демократијата, преку исполнување на јавност, транспарентност и отчетност.

Проблемот со контролата и надзорот над безбедносниот систем во Република Македонија е комплексен и треба да се разгледува од повисока инстанца преку ефикасен и ефективен систем на контрола и надзор над сите органи, тела и институции од безбедносниот систем во целост.

Во изминатите неколку години Република Македонија доживеа пролонгирана политичка и институционална нестабилност и несогласување помеѓу главните политички актери. Обелоденувањето на аферата со прислушувањето укажа на пропусти и проблеми во функционирањето на безбедносниот систем на државата, односно непостоењето и нефункционирањето на соодветна и правилна контрола и надзор над неговите институции. Тој процес покажа дека контролните и надзорните механизми не беа доволно ефикасни и ефективни да ги заштитат човековите права и слободи во случаи на злоупотреба на овластувањата од страна на припадниците на одредени сегменти на безбедносниот систем.

Во Република Македонија постојат законски услови за спроведување на контрола и надзор над безбедносниот систем, но исто така, постојат определен број недостатоци, пропусти и слабости во делот на практична примена на контролните и надзорните механизми. За таа цел може да се даде конструктивен предлог кој нуди формирање на посебно независно тело кое би имало надлежност и овластувања да врши контрола и да спроведува надзор врз работата на припадниците на безбедносниот систем. Такво тело ќе биде Агенција за контрола и надзор над безбедносниот систем на Република Македонија. Само на тој начин би се зголемил легитимитетот во постапувањето на припадниците на

безбедносниот систем и секако би се подигнала довербата на граѓаните во институциите на безбедносниот систем.

Агенцијата за контрола и надзор над безбедносниот систем во Република Македонија ќе ја формира Собранието на Република Македонија во редовна постапка со посебен Закон и Собранието ќе биде единствен орган пред кого Агенцијата би одговарала за својата работа. И покрај тоа што ја формира Собранието, таа нема да претставува ниту собраниско, ниту владино тело или орган, што значи дека нема да биде ставена под институционална контрола на било кое министерство, владата или претседателот на државата. Таа ќе има својство на правно лице, ќе биде независна и самостојна во вршењето на работите од својата област, а финансиски средства ќе се обезбедуваат од буџетот на Република Македонија. Во нејзиниот состав се предлага да бидат во состав Комисија за контрола и надзор над полицијата, Комисија за контрола и надзор над војската, Комисија за контрола и надзор над разузнавачките служби и Комисија за контрола и надзор над работата на приватното обезбедување.

Секоја од Комисиите во рамки на Агенцијата ќе биде составена од по 5 членови избрани од страна на Собранието на Република Македонија по претходно распишан јавен оглас. Со Агенцијата ќе раководи директор кој ќе биде предложен и избран од Собранието на Република Македонија со мандат од 5 години. Членовите на Комисиите би имале професионален статус на вработени лица во Агенцијата. Со секоја од Комисиите ќе раководи Раководител, избран од редот на членовите. Највисок орган на Агенцијата ќе биде Советот, составен од Раководителите на комисиите и Директорот кој воедно ќе управува со Советот.

Предметот на работа на Агенцијата ги опфаќа сегментите во однос на контролата и надзорот врз почитувањето на основните слободи и права на човекот и граѓанинот, како и контрола и надзор врз професионалното, етичното и законско извршување на работните задачи и должности на секој од припадниците на безбедносниот систем. Постапката за утврдување на евентуална злоупотреба на службената положба и овластувања од страна на припадник на безбедносниот систем ќе се одвива во неколку фази кои ќе бидат прецизно опишани во законот со кој ќе се формира оваа Агенција.

Целта на предложените измени во областа на контролата и надзорот над разузнавачките агенции е да се зајакне ефикасноста на контролните и надзорните механизми во Република Македонија, особено во делот на злоупотребата на службената положба и пречекорување на овластувањата на припадниците на безбедносниот систем. Досегашната неефикасност во работењето на институциите и телата кои спроведуваат контрола и надзор може да биде отстранета со воведување на новото тело (Агенцијата) која би претставувала една повисока инстанца на контролен и надзорен механизам, а воедно и тело кое ќе врши паралелна контрола и надзор и нема да дозволи задирање во човековите слободи и права на граѓаните загарантирани со Уставот и ратификуваните меѓународни договори. Со формирањето и работата на Агенцијата би се обезбедил принципот на владеење на правото (rule of law) и би се зајакнале професионалниот капацитет и доверба на јавноста кон органите и телата на безбедносниот систем и нивните припадници.

За да биде професионален безбедносниот систем, сите негови сегменти, како и неговите припадници, треба да ги познаваат вистинските вредности и да ги разбираат правилните односи и одговорноста кон општеството во целина, а не само нивните воени, полициски, разузнавачки и контраразузнавачки должности и обврски. Неопходно е развивање, јакнење и унапредување на заедничката соработка помеѓу субјектите задолжени за вршење на контрола и надзор во различните сегменти на безбедносниот систем и надзираните институции и тела преку размена на информации. Потребна е поголема транспарентност при донесувањето на буџетите на институциите од безбедносниот систем и поголема достапност до јавноста. Општествената одговорност на безбедносните институции придонесува јавноста да стекне доверба во нив, а на тој начин се воспоставуваат посебни релации на соработка, партнерство и взаемно почитување. Контролата и надзорот над безбедносниот систем нема да функционираат демократски, доколку институциите во рамките на безбедносниот систем, сами по себе не се демократски, како и доколку неговите припадници не се однесуваат демократски.

КУЛТУРА И ПОЛИТИКА

Лудвиг Лесен: долж и попреку

Балканското мулти во светското моно

Република „Северна“ Македонија?! Па што!

Старо – новите европски геополитички замки на Балканот и влијанието на Русија на Балканот;

ЛУДВИГ ЛЕСЕН: ВДОЛЖ И ПОПРЕКУ

м-р Милица Денковска

Лудвиг Лесен (псевдоним за Луис Саломон) бил германски писател и новинар од еврејско потекло. Главно пишувал поезија, но позначајна е неговата социјалдемократски ориентирана новинарска активност.

Роден е на 17.9.1873 во Ласин (гер. Лесен, Западна Прусија, денешна Полска). Предвремено ја напушта гимназијата и во Берлин завршува студии за машински инженер и практикум (столарство, леарство), каде што ги остварува првите контакти со Социјалдемократската партија. Набрзо ја напушта професијата, студира историја, филозофија и книжевност и започнува со пишување. Лесен припаѓа кон оние „работнички (пролетерски) писатели“¹, кои пишуваат за работниците не како работници, туку како интелектуалци. Неговите први песни по препорака на Бебел² излегуваат во „Новиот свет“³, каде што Лесен е постојан соработник од 1893 година. Според него, задача на втората генерација социјалдемократски работнички писатели, во суштински изменетата социјална реалност во споредба со деветнаесеттиот век, е да бара реформистички пат помеѓу неполитичката и класно-борбената работничка поезија. Лесен се залага за духовна еманципациона борба на работниците и го критикува, од гледна точка на етички социјализам, бездушното оформување на работните места, недоволната сигурност при работа со машини: економската беда (нужност) на трудбениците како подеднаква закана по телото и душата на луѓето. Демонстрации, штрајкови, отпуштања, невработеност, инфлација се темите, пред сè, на театарските претстави. Лесен во нив не ги критизира поседовните односи или политиката, туку повикува на зајакнување на самосвеста во

---

¹Arbeiterchriftsteller: писател кој потекнува од работничкото милје; работник кој пишува текстови, кои ги обработуваат пред сè социјалните проблеми и политичките борби на работништвото

²Фердинанд Август Бебел (22.02.1840-13.08.1913), еден од основачите на организираното социјалдемократско работничко движење во Германија

³„Die Neue Welt“: „Илустриран забавен магазин за народот“, социјалдемократско забавно списание во Германија, како самостојно списание од 1876 до 1891; потоа од 1892 до 1919 како неделен прилог за „наука, образование и забава“ во социјалдемократските партиски весници

работништвото, чија творечка динамика би требала да биде основата на едно ново општество.⁴

Лесен, кој своите дела најчесто ги објавувал преку издавачот „Работничка младина“⁵, притоа стапил во контакт со граѓанското младинско движење. Природата за него значела живот во заедница, индивидуална слобода, моќ за издигнување. Многу од неговите песни се чисти љубовни или песни за природата. Влијанието на раниот експресионизам врз неговата лирика се забележува низемпатичниот јазик, како и преку преземањето поими од областа на индустриското производство и мешањето на критика и фасцинација од техниката. Како и многу други интелектуалци, Лесен во 1914-15 година ќе се изјасни за одбраната на татковината, но подоцна ќе пишува песни во кои ќе бидат опфатени стравотиите на војната и копнежот за мир на населението.

Книжевното влијание на Лесен било релативно мало. Поголемо значење имала неговата новинарска дејност. Таа започнува во 1896-97 година со неговата уредничка дејност во „Народниот весник Хале“ („VolksblattHalle“) и „Гласот на народот во Кемниц“ („ChemnitzerVolksstimme“). 1900-19 го води социјалдемократски ориентираното списание „Новиот свет“. Во овој „илустриран забавен магазин за народот“ се обидува на работниците да им понуди еден вид противтежа наспроти граѓанскиот начин на посредување на вкус и знаење (популарно-научни, педагошки и социјално-политички прилози, литература на социјалдемократското работништво, европска реалистичка и натуралистичка проза како и забавна лектира). По затворањето на списанието, Лесен редовно објавува како уредник на издавачката куќа „Напред“ (Vorwärts-Verlag) рецензии на работничка литература во неделникот „Новиот свет“. Во 1933 година Лесен, како евреин и социјалдемократ, добива забрана за работа. Постојаниот прогон од страна на

---

⁴Во божиќното издание на женското месечно списание „DieVorkämpferin“ – „Официјален орган на швајцарскиот сојуз на работнички, ги застапува интересите на сите жени - работнички“, година 1 бр. 9 од 1906 година ќе биде објавена неговата песна „Светиот оган!“: „Светиот оган го разгоруваме. До пожар со пламени до небото. И гори ли пламенот, тогаш надалеку осветлува. Надолу во сите земји.“... (Das heilige Feuer schüren wir. Zum hochaufblodernden Brande. Und brennt die Flamme, dann leuchtet sie weit. Hinunter in alle Lande...)

⁵„DerArbeiterjugend-Verlag“ Берлин постои во периодот од 1920-1933 година; издава публикации на централното раководство на социјалистичката работничка младина

националсоцијалистите ќе резултира со неговото самоубиство на 11.2.1943 во Милрозе (Германија).

Освен поезија, Лесен ќе објави и неколку патописи. Во 1914 година излегуваат неговите патописни слики „Вдолж и попреку низ Балканот“ („Kreuz und Querdurch den Balkan. Reisebilder von Ludwig Lessen“), во кои авторот го опишува своето патување низ Хрватска, Босна, Албанија, Србија, Македонија и Грција. Лесен својот патопис го започнува со неговото видување за ситуацијата на Балканот по Балканските војни. Служејќи се со својот поетски јазик кој избилува со симболи и метафори, тој забележува:

„Брановите на војната се загубија во југоисточна Европа. Изгорени села, опустошени домови, пусти полиња и прегазени шуми со години ќе сведочат за варварство кое ги славеше своите најдобри оргии во овој сиромашен предел. Народи чишто имиња досега ретко беа слушнати, се најдоа на врвот на европските интереси. И ако не се лажам, тие уште долго ќе го задржат овој интерес; бидејќи, политичките спротивности на Балканот не се конечно избалансирани, ниту пак Западот и Истокот за последен пат ги вкрстија мечевите во шумските планини на југоисточна Европа.“⁶

Авторот зборува за големите промени кои настанале на Балканот за само неколку месеци: протекле реки од крв, цели градови и села кои како да пропаднале во земја, а оние кои останале сега носат нови имиња и границите значително морале да се поместат. Но, „општо земено, сè ќе си го задржи истиот карактер како и до тогаш.“⁷

Лесен ќе нагласи дека во својот патопис ќе се обиде да ги пренесе своите впечатоци, кои ги стекнал „од прво видување“, дека само ќе направи скица на она што го

---

⁶ „Die Kriegswagen in Südosten Europas haben sich verlaufen. Niedergebrannte Dörfer, verwüstete Gehöfte, verödete Felder und zerstampfte Waldkulturen werden aber noch Jahre hindurch Zeugnis ablegen von der Barbarei, die ihre tollsten Orgien in diesem armen Landstrich gefeiert. Völkerschaften, deren Namen bisher nur wenig gehört wurden, find in der Vordergrund des europäischen Interesses gerückt. Und wenn nicht alles täuscht, werden sie dieses Interesse wohl lange wachhalten; denn noch find die politischen Gegensätze auf dem Balkan nicht endgültig ausgeglichen, noch haben Abendland und Morgenland in den Waldbergen Südosteuropas nicht zum letztenmal die Klängen gekreuzt.“ Kreuz und Quer durch den Balkan. Reisebilder von Ludwig Lessen. Berlin: Verlag Buchhandlung Vorwärts Paul Singer GmbH, 1914. S. 1

⁷ „Im großen und ganzen aber wird alles den gleichen Charakter behalten haben, wie ehemals.“

видел; повремено на премногу шарената светлина ќе □ наметне контраст преку длабока сенка: туѓо и свежо ќе делуваат впечатоците врз набљудувачот.

Но Лесен започнува со контраст уште при описот на преминот помеѓу двата света: Европа и Ориентот, Хрватска и Босна. Сликата за ориенталниот свет за него е егзотична, содржи „горчлива моќ, искрено свечено височество, кое може да го поседува само едно девствено тло“⁸. Со една мисла, Лесен ќе ја опфати вкупната перцепција на (речиси) сите германскојазични патописци кои пишуваат за Балканот: нивната слобода на восприемање на туѓоста е ограничена под тежината на товарот на правилата и нормите на сопствената култура, кои (свесно или несвесно) се прифатени како единствено *исправно* мерило на перцепција. Тој ќе напише:

„Блескавата дневна светина ја растерува, особено лесно на Ориентот, брзо и последната трошка романтика, којашто е создадена само за месечевата светлина. Набљудувана на сончева светлина, поетската фантазија се растура на прав и шут. На Ориентот треба да му се постават фини европски стандарди, за да може во целост да се ужива во него.“⁹

Од Босна, преку Црна Гора и Албанија, низ Грција и Србија, Лесен пристигнува во Македонија. Првиот впечаток за Скопје, како за патник кој доаѓа од клисурите на старо-српската област и кој поминал низ пустелиите на северна Албанија, е визија како бајка од „Илјада и една ноќ“. Уште кај Куманово, каде што големата улица се разгранува накај Ќустендил во Бугарија, исчезнува пустелијата на пределот и запоставеноста на поледелските култури. Во една широка котлина шумолат сребрени поточиња кои дотекуваат на север до Марица или на југ до Вардар. Пченка и вино, овошје и тутун тука наидуваат на добро тло. Но долината се шири и понатаму. Особено на исток, планините с□ повеќе се поместуваат кон хоризонтот. Селата се с□ почести, куќите с□ поградски. Возот со кој авторот патува поминува преку голем железен мост, свртува низ

---

⁸ „...eine herbe Kraft, eine ernste, eine feierliche Hoheit, wie sie nur ein jungfräulicher Boden besitzt...“ S. 5

⁹ „Das grelle Tageslicht verscheucht, besonders leicht im Orient, rasch das letzte Stäubchen Romantik, das eben nur für Mondscheinbeleuchtung geschaffen ist. Bei Sonnenlicht betrachtet, zerbröckelt die poetische Träumerei zu Staub und Schutt. Man darf an den Orient feinen europäischen Maßstab legen, will man ihn restlos genießen.“ S. 92

свиок и се појавува Скопје¹⁰. Околу убавите бели куќи трепери сонцето на југот; куполите на фините џамии блескаат на пладневниот сјај. Според Лесен, луѓето во Скопје, чии опинци ја ситнат сивата прашина на улиците, гледаат добронамерно на светот. Зелениш, овошје и живина влечкаат нивните магариња и мазги во градот. Високата сива шапка од чоја е лесно закривена наназад, цигарата чади меѓу прекрасните снежно-бели заби, а тоа што го имаат скриено во црвениот волнен колан – долгиот албански нож или богато и уметнички гравираниот пиштол – не го гледа никој, и не треба да го види никој кој не се интересира особено за тоа.

За оние што живеат во Скопје, авторот ќе напише дека во најголем дел се потчинуваат на правилата на Коранот. Турци и Арнаути ги имаат занаетчиството и трговијата во своите раце. Албанците христијани и Бугарите се ретко *посени* и, каде што можат, влегуваат во служба на малкуте Европејци кои овде живеат. Најчесто се сретнуваат како гавази или хотелски служители. Нивните куќи се тогаш исто така најчесто сместени помеѓу железничката станица и реката. Самиот град всушност започнува дури зад големиот мост на Вардар изграден од Мухамед Втори. Зад овој мост се наоѓа турскиот дел со многуте сокаци, свиоци и плоштатчиња, пазарни улици кои по ништо не се разликуваат од оние во другите градови на Ориентот: чукањето на ковачите, штракањето на ножиците на кројачите, ѓердани од навезен лук покрај кокошките обесени во парови.

Лесен ќе го опише и пазарниот ден во Скопје. Луѓе доаѓаат оддалеку во градот: пазарниот ден е празничен ден. Мажите се облечени во темносини или бордо прекрасно навезени елечи. Тешки сребрени синцири им висат околу вратот и на коланот. Кој не ја носи белата албанска капа, на главата има фес. И жените доаѓаат на пазарот. Забрадени муслиманки во црна или сива облека како вреќа за брашно и христијански Албанки накитени со пребогат сребрен филигрански накит. Огромни прстени се нишаат на ушите. Прстените на рацете се речиси како оклоп на прстите. Младите девојки носат шарени ленти во нивните прекрасни плетенки. Добри две илјади души се собрале на пазарот.

---

¹⁰ Авторот го користи турското име на градот Ушкүб (Uesküb)

Патувањето на Лесен преку Бугарија ќе заврши во Романија. Неговиот патопис, типично за патописите од дваесеттиот век, се карактеризира со живописни описи на местата и пределите низ кои патува. Описите се проследени со бројни оригинални цртежина германската уметница ИлзеШице-Шур. Она што Мехтилд Голчевски во својата студија „Балканот во германските и австриските патописи: 1912 – 1918“¹¹ ќе го заклучи, дека кога во овие дела се употребува терминот „македонски“, тој има или чисто географско значење или служи за означување на одредена регионална диференцијација, важи и за делото на Лудвиг Лесен. Освен тоа, според Голчевски, во проучуваните публикации, Македонија пред сè игра улога на објект на раздор помеѓу нејзините соседи, но особен опис и карактеристики на Македонците не е обезбеден. Во патописот на Лесен, Македонците воопшто не се сретнуваат како жители на македонската територија.

БАЛКАНСКОТО МУЛТИ ВО СВЕТСКОТО МОНО

м-р Анита Димитријовска - Јанкуловска

После „откривањата“ на новите светови направени во петнаесеттиот век па натаму, неколку европски, моќни држави како Англија, Белгија, Франција, Шпанија, Португалија и Холандија постепено ја наметнаа својата моќ на големи територии кои заземаа дури осумдесет проценти од светот. Самата колонизација предизвика големи политички,

---

¹¹Mechthild Golczewski: Der Balkan in deutschen und österreichischen Reise- und Erlebnisberichten. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1981.

социјални, економски и културни промени не само кај завладеаните општества туку и во империјалната Европа. Колонизациската средба резултираше со зацврстување на идејата за европскиот или западниот модернизам како врв на човековата цивилизација. Тоа исто така резултираше со еден хаотичен и трауматски обид за насилно трансформирање на другите општества по претставата за модерноста и цивилизацијата што ја имаше Европа. До крајот на дваесеттиот век речиси сите формално колонизирани територии станаа независни нации, но сеуште силно се чувствуваа траги од колонијалното владеење во повеќе области од општеството.

Хоми Баба зборува за хибридноста која по дефиниција можеби може најдобро да се разбере како аргумент против концептот на западниот либерален мултикултурализам. Мултикултурализмот, се манифестира како величење и поттикнување на "културната различност", укажувајќи на тоа дека "културата" за било која дадена група е објект со јасно дефинирани граници и особини кои се долготрајни, "автентична", и лесно се забележуваат. Хоми Баба објаснува дека, сепак, овој концепт на "автентична" култура, дури и во позитивен контекст на постоењето на културната разновидност или во обид на колонијален отпор, може да биде дел од глобалниот проект кој го дефинира поимот "други" култури во еден митски и често егзотичен начин и е дел од проектот кој многу успешно ги обезбедува субалтерните (најмногу обесправени групи) со надворешно-формиран идентитет, а не со нивниот суштински. Хоми Баба во било концептуализација на културата, во можност да се намали на збир на традиции влече корени од минатото и игнорира комплексни системи на однесување, кои се водат низ историјата, исто така во моментот се одвиваат во системите на империјализмот, културна доминација и глобализмот.

Постколонијалната теорија на светски познатите теоретичари Хоми Баба, Гајатри Спивак и Едвар Саид може да биде аплицирана и врз балканското мултикултурно општество, иако колонијализмот го врзуваме за моќниот Запад и крвниот Исток. Балканот као раскрсница, сигурно не останал имун на овој процес.

На Балканот како простор каде што се вкрстува источот и западот мултикултурата отсекогаш била дел од балканскиот идентитет, дел од него ориентален а дел глобален. Во

новиот милениум се кршат копјата и на овој простор. Глобалните стереотипи како животен стил и начин на однесување си го направија своето.

Балканот како географска а и културна раскрсница меѓу двата континенти отсекогаш се отсликувал со мулти културно и мултинационално живеење, што подразбира почит и разбирање за различните култури и нации. Карактеристика со која за жал не може да се пофали надмениот Запад кој го наметна своето супериорно его во годините на колонизација, оставајќи го Истокот како негова темна потсвест. И таа наметнатост сеуште трае, само под едно друго име сега-*глобализам* кој не е ништо друго освен *западнизам*, ако го истражуваме поединечно што точно значи појавата, постоењето и стремењето кон глобализам, тогаш ќе дојдеме до заклучок дека тоа не е ништо друго освен колонизација, само што глобализмот во софтицирана форма е инванзивен прво врз умот потоа врз просторот. Земјите од Балканот, како источно-европски се соочија со еден трауматичен и комплексен императив за сопствено престојување и приспособување кон барањата на светскиот нов поредок. Зошто трауматичен и зошто комплексен? Според сознанијата на психологијата, секое создавање на нечиј идентитет, било полов, културен, национален и така натаму, се подложува на чин на сепарација или оддвојување од целината која претходно била „идеална“ кое предизвикува и одредена траума на идентитетот, како и жигосување на единката, во овој случај балканските нации, по однос на некој Друг, во случајов Западот. И во Македонија, како и во другите земји на балканот, ставени во категоријата мали народи и култури, современици сме на една усилба, утописка „борба за место внатре“ (ЕУ, НАТО). Според тоа што го кажува Спивак: додека Британците велат, ние ќе создадеме нација која ќе биде англиска во се освен во крвта, Американците велат, ние ќе создадеме класа која ќе мисли дека била мултикултурно образована. Наметнувањето на глобализацијата ја наметнува и хомегенизацијата на културите. Меѓутоа Балканот веројатно сеуште останува нерешен простор во тој поглед, затоа што овде клокотат култури, традиции, нации. Мултикултурализмот овде е река која тече и е во постојана пермутација заради социјалната интеракција. Како што Жак Дерида рече: „Јас меѓу другото сум и Европеец!“, така јас за себе ќе речам, меѓу другото сум и балканка. Изминативе дваесетина години од 1990 до 2010, се правеше идеализирање на

западното општество, меѓутоа изминативе 7 години се случува постколонијална мисла и на овие простори, што значи освестување за својата маргинализирана состојба и желба за покажување на својата посебност, но не на агресивен начин како што тоа го прави Западот. Концептот на хибридноста за кој се залага Хоми Баба е всушност еден од концептите на балканското општество, амалгам на различни култури и влијанија кои го пресоздаваат идентитетот како менлива категорија.

И како заклучок на ова ќе цитирам еден многу краток расказ на нашиот светски познат драматург, Горан Стефановски, *Пајо Паторот влегува во Византија*:

Она што Источна Европа го сведочи во последните десетина години е влегувањето на Пајо Паторот во Византија. Тој влегува полн со себе и го носи својот модел на светот. Овој модел е примитивен и различен од западноевропскиот модел на социјалдемократијата. Се работи за каубојски пиштолџиски капитализам. Или можеби во тоа се претвора овако ќе дојде до нас. Безбројни западни невладини организации на безбројни семинари и ворк-шопови објаснуваат што и како би требало да се направи. Источните Европејци шушкаат и се кикотат зад нивните грбови: „Само остај ги парите и бриши. Нема ти мене да ми кажеш што треба да правам!“ пајо Паторот доаѓа со стап и со морков и со универзалниот механизам на алчноста и конзумеризмот. „Ајде прво да направиме хаос, а потоа да воспоставиме наш ред. Прво да создадеме глад, а потоа да продаваме наша храна. Ај да го направиме секој кинез да мисли дека е безвреден доколку не вози еден од нашите автомобили!

(Горан Стефановски, Приказни од Дивиот Исток, Скопје, Табернакул, 2005, 77)

РЕПУБЛИКА „СЕВЕРНА“ МАКЕДОНИЈА?! ПА ШТО!

д-р Благој Цонев

Денови по потпишувањето на долгоочекуваниот договор помеѓу Македонија и Грција за решавање на спорот за разликите околу името на државата – Република Македонија се повеќе се анализира што добива, а што губи Македонија со потпишување и имплементација на овој „историски“ договор. Се разбира дека ниту еден меѓународен договор па ниту овој може да се стави на кантар за да се пресмета дали некој е во добивка или во загуба, но анализирајќи го овој Договор може да бидеме сигурни само во едно, а тоа е дека Македонија конечно после 27 години ќе започне да се интегрира онаму каде што и е местото, а тоа се ЕУ и НАТО. Основното прашање кое секој Македонец си го поставува е тоа дали од сега па до век и веков ние Македонците ќе бидеме Северно Македонци или ќе си останеме Македонци како свои на своето? Во јавноста излегуваат еден тон квази интелектуалци и аналитичари кои што кажуваат дека идентитетот и постоењето ни се загрозени. Секојдневно пред зградата на Собранието на протестите кои се спонтано организирани некој „експерт“ објаснува како сме разнебитени. Но она што секој оној пасивен набљудувач на настаните, а кој е поврзан со тематиките за идентитетот, етникумот и национализмот може да го увиди е дека сите овие чувари на Македонизмот воопшто не се упатени во науката за нацијата и национализмот. Како лекција број еден на сите овие квази експерти им препорачувам да ги прочитаат делата на Ентони Смит или Ерик Хобсбом. Во нив овие татковци-основачи на науката за нацијата и национализмот јасно и неоспорливо објаснуваат и укажуваат дека територијата не е нужно да е поврзана со идентитетското определување на групата, односно нацијата. Имено, во случајот со Македонија, географската одредница на државата не означува дека нацијата ја добива истата географска одредница. Другиот феномен е тоа што нацијата се состои од сите оние кои се државјани на Република Македонија, а не само од етникумот кој е наречен Македонци, а кои живеат на територијата на оваа држава. Третиот момент е тоа што Македонија од 2001 година навака не може да се дефинира како нација-држава, туку како

мултинационална држава, а со тоа сите етникуми во државата се здобија со правото да се идентифицираат со придавката Македонски и Македонско и покрај индивидуалното, односно групно идентифицирање со придавките кои произлегуваат од нивниот етникум.

Најинтересниот момент во македонската секојдневна политика во изминатата една година е тоа што сите политичари и лидери од политичките елити во државата се удираат во гради бранејќи го мултинационалниот карактер во државата. Ова само по себе означува дека истите не треба да се ангажираат многу околу тоа дали во името на државата ќе има географска одредница или не од причина што со географската одредница не се нарушува мултинационалниот карактер на државата.

Од „експертска“ гледна точка може да се каже дека со Договорот не се регулира етничката припадност, односно етничките идентитетски обележја на Македонците како најголем етникум во Република Македонија. Она што се регулира со Договорот е државјанството, односно националната припадност на сите граѓани на идната Република Северна Македонија. Ова само по себе е нормално, од причина што етничкиот идентитет на Македонците е веќе постоечки и истиот не може да биде променет со меѓународен договор. Всушност идентитетот на Македонците сам по себе не е субјект на меѓународното право, а со самото тоа истиот не може да биде регулиран со договори кои ги склучува државата Република Македонија. Договорот како меѓудржавен излегува од своите граници само во сегментот на јазикот – македонски од причина што и јазикот како основен елемент на етничкиот идентитет на Македонците не може да биде регулиран со меѓународен договор. Сепак за да се задоволат интересите на другата страна, односно Грција мораше да биде вметнато и објаснувањето дека идентитетот, односно јазикот е од словенско потекло и дека истиот не е поврзан хелинистичкиот период. И ова е разбирливо од причина што современиот македонски јазик припаѓа во групата на јужнословенските јазици и ние како Македонци можеме без преведувач да се разбереме со останатите јужнословенски народи, а не можеме со Грците. Фактот дека за да се разбереме со Грците ни треба преведувач сам по себе укажува на тоа дека ние немаме хелинистички корени, туку словенски, од што може да се заклучи дека овој Договор не е штетен во однос на јазикот, односно идентитетот.

За крај слободно може да се каже дека придавката Северна која се однесува за името на државата воопшто не ги засега етникумот Македонци и нивниот идентитет од причина што истата се однесува само за државата. Со напишаното се надевам дека ќе успеам да им укажам на сите оние експерти по идентитетски прашања дека етничкиот идентитет на Македонците не е загрозен од причина што Македонија ниту е нација-држава, ниту пак идентитетот може да биде субјект на меѓународното право, односно да се преговара за истиот.

СТАРО – НОВИТЕ ЕВРОПСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗАМКИ НА БАЛКАНОТ И ВЛИЈАНИЕТО НА РУСИЈА НА БАЛКАНОТ

д-р Благица М.Котовчевска

Балканот во последната деценија на XX век кога повторно го зафатија крвави внатрешни конфликти, не е повеќе оној истиот од 1900 година, односно не е повеќе оној Балкан од пред двесте години. Повеќе од 200 години се плетат мошне земрсените балкански замки од страна на големите европски, а доне и на големите светски сили. Динамичната и незадржлива трансформација на светот на политички, економски и технолошки план која беше сеопфатна, логично и неминовно го заплисна и Балканот. Во оваа смисла Балканот има „значајна“ геостратегиска функција, но таа не е онаа истата од изминатото време. Балканот повеќе не може да биде толку геополитички интересен и посакуван за некои империи во чии рамки се наоѓал, а кои повеќе не постојат (иако имаат империјални амбиции за евентуално повторно враќање на Балканот). Денес, под исти услови, една криза на Блискиот, Далечниот Исток или во Јужна Африка може да биде посериозна, отколку некоја друга на Балканот (конфликтот во Сирија кои ги доведе големите светски играчи до работ на нова светска катастрофа, недвосмислено и целосно ја потврдува оваа сериозна констатација). Но тоа не значи, дека повторно на Балканот,

односно во неговиот епицентар Македонија, нема да се роди една глува борба помеѓу англоамериканската и франкогерманската економска оска во 2001 година: се работеше за еден фронт повеќе, фронт во кој денес се пожестоко се вплеткува и руската и кинеската, односно руско – кинеската економска оска.

Заради сето тоа, останува кристално јасно дека во скорешните (хуманитарно) интервенционистички операции на Балканот, прашањата на геополитиката и глобалното лидерство (односно супремацијата и новото геопозиционирање на Европа и на Балканот), сериозно се оддалечуваат од јавно прокламираните хуманитарни цели и грижа за „судбината на проколнатите балкански народи“.

Наводната одбрана на етничките и хуманитарните принципи („човековите слободи и права“) од страна на западните држави претставуваше обична илузија и просирен вовед во нивното повторно безобзирно вплеткување во балканскиот замрсен геополитички лавиринт.

Неминовно беше повторно вештачко создавање на магла за прикривање на нивните геополитички и геостратегиски цели. Политичките и геополитичките објаснувања повторно беа прикриени со вечно користените балкански етнички прашања и проблеми, елаборации кои се далеку поприватливи и попогодни од политичките и геополитичките „објаснувања“ и оправдувања.

Хистеричната слика за Балканот која со векови беше пропагирана за Балканот од европските во европските држави и пошироко повторно беше „откриена“ пред светот. Но вистината и реалноста е сосема поинаква – на Балканот не живее посебна раса на луѓе склони кон насилство, на Балканот не живее крвожедниот „*homo balkanicus*“, нити пак балканскиот национализам кои го заговараат и „практикуваат“ Балканците е нешто пожесток и подеструктивен од западниот.

Заради тоа, логично се наметнува заклучокот дека етничките и националистичките насоки ни најмалку не ги објаснуваат балканските судири (ништо пожестоки и поопасни од европските судири) кои се одигруваа во текот на последните два века. Иста е и состојбата (сликата) и со судирите од последната деценија на XX век, како и со конфликтот во Р. Македонија во почетокот на XXI век со кои „свечено“ беше отворена

новата страница и влезот во новиот – трет век на балкански конфликт со иста историска константа.

Најдобра метафора за оваа историска балканска судбина и „повторување“ на историјата е „мотор и гориво“. Вистинскиот мотор кои ги раздвижува балканските кризи секогаш бил од „увозно потекло“, тоа е цел систем, односно механизам или збир од механизми. Поимот на балканските кризи и конфликти е мошне комплексен, сложен и многу поразличен во својата суштина од просто прифатливата меѓуетничка омраза – стара или нова, вистинска, измислена или изненадна, генетска, митска и сл. Но за појасно и поцелосно разбирање на овој старо – нов феномен е неопходно дека во неговата срж се вткаени државните интереси на големите надворешни актери за остварување на нивните геополитички и военостратегиски и геостратегииски интереси и цели.

Духот на долготрајното спротивставување на надмоќните сили на Балканот е една од историските константи. Балканските народи секогаш очајнички се бунеа, се бореа, но и понатаму го прават истото против нивната судбина, многу често како херои од грчките трагедии за полесно да паднат во стапица. Балканот, во балканските стапици секогаш паѓаа и жртвите и нивните целати – Балканските народи и нивните освојувачи, мачители и покорувачи. Причините за изложеноста на балканските народи на Сизифови маки – (вечно - ad alternum) не е некоја специфична балканска судбина, тоа е сплет на географската, политичката (геополитичката) и историската условеност.

Комбинирајќи ги империјалистичките стремежи интегрирани од минатото со националистичките екстремности диктирани од модерните идеологии и надворешните мешања и влијанија, лесно доаѓање до формулата за „етничките конфликти“ и нивниот придружник – „етничките чистења“ што ја карактеризираа историјата на современите балкански држави.

Со прецизна анализа на историјата, попрецизно историските настани, можеме да го утврдиме нејзиното (нивното) значење и нивното влијание врз историските случувања и историјата на балканските земји. Во овој контекст, можеме да утврдиме историски периоди на (релативна) стабилност, под власт на определена империја чиј центар не е на Балканот и период на нестабилност кога не постои некој силен авторитет кој би ги штител

балканските земји од надворешни влијанија и би ги спречувал внатрешните (посебно деструктивните) амбиции на балканските народи. Тоа значи дека се до денешни времиња обединувањето на Балканскиот Полуостров е можно само со доминација на некоја надворешна сила (ако и тоа е можно некогаш). Постои слобода на изборот на Балканот, но таа е ограничена, како што е ограничена и можноста само една сила да има амбиција и да се јави во улога на господар на Балканот.

Денес, навлегувањето на модерниот тренд на Балканот доведе до антагонизми, поларизирајќи го околу национализмите, комплексното поле на идентитети, без притоа да го постави регионот, како што тоа беше случај со италијанскиот идентитет, на една основа на глобален балкански идентитет. После серијата најнови конфликти на Балканот, овие „решенија“ се малку веројатни, речиси невозможни и нереални.

На Балканот, исто така, (посебно денес) можеме да согледаме дека историјата паралелно се географијата утврдува некој психолошки карактеристики: сомничавост кон државата, организирање во вид на мрежа (мрежно организирање), слаби територии ограничени на мали региони, а најновиот „подарок“ од Западот е креирање на мноштво мали, слаби и нефункционални, меѓусебно конфронтирани држави (посебно после насилната фрагментација на поранешната СФРЈ), недоволно ефикасни државни институции, психолошка трауматизираност од минатото, страв од повторно менување на границите, формирање на нови држави – само дел од балканската Пандорина кутија која повторно беше отворена после ерата на Студената војна.

Пред да постане „отворена рана“ на Европа, Балканот беше „Ахилова петица“ на „големите империи“. Европа со својата немоќ и незаинтересираност дозволи на Балканот да се отворат уште многу, а некои од нив и страотно крвави рани кои имаат „капацитет“ да го инфицираат и „здравото ткиво на Европа“. Европските грешки и пропусти на Европа на Балканот (кон крајот на XX и почетокот на XXI век) почнуваат да го земаат својот данок во Европа, но и многу пошироко во Евроазија.

Геополитичките тензии и старите историски недоверби уште повеќе го изолираат Балканот, ги спречуваат сите современи интеграциски текови. Најочигледен пример е спречувањето на формирањето на една модерна трансбалканска патна и железничка

мрежа што е еден од главните предуслови за засилен економски и севкупен развој на Балканот.

Што се однесува, пак, до внатрешните сили на Балканот, историјата покажува дека доброто е исто толку можно колку и лошото и дека конвергентните сили се исто толку можни колку и дивергентните. Се чини дека детрминирачки елемент е геополитичкото опкружување и надворешните влијанија. Во актуелната ситуација, овие влијанија се сврзани со судбината на големиот геополитички проект на нашиот континент, а тоа е Европската Унија.

Југословенската криза (која финишираше со македонскиот конфликт) претставува големо понижување на Европа која, во моментот кога пројави амбиции да се наметне со својата политичка и воена моќ, за жал не успеа да воспостави ред во својот најзафрлен дел.

Европа во врска со новите конфликти на Балканот не успеа да проговори со еден глас, не успеа да ги задуши стравовите што се последица од траумите на минатото, да ја воспостави својата политичка и културна хегемонија на Балканот. Нејзината неодлучност и неефикасност ги зголемија ризиците од интервенција на други светски сили, а особено на САД кои вешто го искористија новонастанатиот геополитички вакуум и „вмаршираа“ целосно на Балканот. Русија која повторно зајакнува, повторно ќе прави обиди да се врати на Балканот, додека Кина почнува да ги прави првите чекори кон нејзината пенетрација во Европа преку Балканот. Балканот, повторно со „помош“ на Европа постанува арена на судир на големите светски играчи – САД, Русија и Кина (прва линија на огнот).

Колку било важно позиционирањето на Русија на Балканот и нејзината контрола на значајните стратегиски правци, говори еден нереализиран „пазар“ и понуда од страна на Хитлер за новото прекројување на териториите. Попрецизно, во 1940 година Хитлер на Сталин му понуди Германија да ги признае советските освојувања во Азија, во замена за доминацијата на Балканот. Сталин по цена за влегување во војна за која беа неспремни, сепак рекол „*нет*“. Сталин, како и сите руски цареви знаел дека кој владеел со Балканот, владее и со Европа.

Балканот со својата геостратегиска позиционираност претставува влезно – излезна капија на Европа за нејзиниот животен простор на Исток, додека за Русија претставува влезно – излезна капија за нејзиниот животен простор кон Медитеранот – топлите мориња и пошироко кон Јужна Европа, Блискиот Исток и Африка.

Русија секогаш настојувала да има слободен излез од Црното Море бидејќи само на тој начин би имала доминација и на Балканот и на Блискиот Исток. Во реализацијата на овие највисоки геополитички приоритети никогаш не успевал до крај – секогаш била блокирана од другите екстрарегионални точки на притисок.

Оваа значајна цел, запоседнување на најосетливата геополитичка точка на Балканот (Босфорскиот теснец – кој го спојува Црното и Мраморното Море и Дарданелите кој го спојуваат Егејското и Мраморното Море), Русија не успеа да ја оствари дури ни после победата над Турција во 1878 година.

После завршувањето на Втората светска војна во која Турција била неутрална, САД ја зеда Турција под своја заштита и со тоа практично овозможија контрола на Босфорот и Дарданалите, држејќи ги Русите „затворени“ во Црното Море.

Балканскиот геополитички јазол кој беше формиран во минатото и денес е актуелен, само со променети актери. Ако во 19 век за влијанието на Балканот се бореле репрезентите на четирите основни екстрарегионални точки на притисок – Турција, Австрија (Австро - Унгарија), Русија, Германија, Англија, Франција и Италија, денес главни претенденти за Балканот се Германија, САД, но и Русија која преку Србија го подготвува своето враќање на Балканот.

Русија, после дезинтеграцијата на Варшавскиот договор и СФРЈ беше истисната од Балканот и Средоземниот басен (Спротивно на договорот во Јалта).

Косово е новата држава после распадот на СФРЈ и СРЈ како препрека за Русија да „продре“ до Јадранското Море преку Романија, Бугарија и Србија. Во исто време, неговата територија се користи за притисок на Србија од страна на Германија од јужниот дел (улогата на Германија во косовскиот и македонскиот конфликт беше мошне забележителна).

Русија со војните против Турција, се зацврсти на бреговите на Црното Море и на Крим (денес составен дел на територијата на Русија). Во големата „источна криза“, Русија со заклучувањето на Санстефанскиот мир (март 1878 година) ја доби и делтата на Дунав што значеше и копнено поврзување со Балканот. Со овој договор Русија (водена првенствено од своите интереси) се обидела да ја формира „Голема Бугарија“ преку чија територија би добила излез на Егејското Море. Бидејќи овие руски геостратегиски комбинаторики не им оеа во прилог на Англија и Австрија, тие издејствуваа ревизија на овој договор на Берлинскиот конгрес (јули 1878 год.) на штета на Русија.

На 9 октомври 1944 година, Сталин и Черчил во Москва ги договорија следните сфери на влијание: во Југославија 50 : 50, во Романија и Бугарија 75% во корист на СССР, а во Грција 90% во корист на Велика Британија.

Со нарушувањето на биполарната рамнотежа на Балканот и ширењето на НАТО на Исток и југоисток на Европа, Русија беше истисната од просторот на Балканот и Средоземјето, но и беше доведена во прашање регионалната безбедност на Русија.

Овие нови геополитички игри ги зголемија тензиите помеѓу Запад и Русија кои после воената ескалација на украинската криза светот повторно го доведоа на работ на големата војна. Балканот повторно е осуден да ја исчекува судбината на губитник и колатерална штета.

Наместо заклучок можеме да завршиме со отворање на едно ново прашање интересно за анализа а тоа е „*македонското прашање*“. Ако Балканот е буре барут на Европа, тогаш Македонија е буре барут за Балканот. Во многубројните наврати Грците, Србите и Бугарите влегувале во конфликти братоубиствени војни за поделба на Македонија. Македонското прашање повторно почна да и задава голема главоболка на европската дипломатија во моментот кога се чинеше дека сето тоа е минато и заборавено. Во светот создаден после Втората светска војна се чинеше дека македонското прашање е решено. Но со крајот на Студената војна кога заврши контролата на големите сили на глобалната светска сцена повторно беше отворено односно имаме повторно враќање и актуализирање на македонското прашање кое во изминатиот половина век привидно беше затворено, но не и целосно решено...

ЕКОНОМИЈА И ОПШТЕСТВО

Влијанието на глобализацијата врз современиот начин на живеење;

Спречување на перење пари во Република Македонија;

Мерки и активности за превенција од злоупотреба на дрога;

ВЛИЈАНИЕТО НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ВРЗ МОДЕРНИОТ НАЧИН НА ЖИВЕЕЊЕ

д-р Александра Цибрева-Јовановска

Глобализацијата придонесува за придвижување на производите и услугите кон меѓузависна и поинтегрирана светска економија. Таа придонесува кон непречено придвижување и поврзување на современиот свет. Кога зборуваме за глобализација од економски аспект подразбираме интеграција на националните економии во меѓународната економија, директни странски инвестиции, слободни капитални текови, миграција и ширење на технолошки иновации. Несомнено, глобализацијата претставува процес на трансформација на локалните или регионалните феномени во глобални. Глобализацијата како процес во себе вклучува комбинација на економски, технолошки, социокултурни и политички сили.

Процесот на глобализација е тесно поврзан со процесите на хомогенизација, односно во која мера глобализацијата го хомогенизира економскиот простор. Во тој контекст се сретнуваат главно две јасно формирани мислења: едното го брани ставот дека глобализацијата ја загрозува локалната економија, а другото мислење, ставот дека глобализацијата помага (поттикнува) во нивниот развој, исто толку колку што создава и хомогеност. Дали станува збор за два сосема спротивставени процеса или, сепак станува збор за два стремежа кои рамноправно ја конституираат глобалната стварност?

Универзализацијата, хомогенизацијата и унификацијата на меѓународните текови на стоки, услуги, ресурси, пазари, производство, технологија, комуникација и финансии, кои се манифестираат се во поголема меѓународна поврзаност и доведуваат до релативизирање на државните граници и афирмација на растечката заемна поврзаност и условеност меѓу поедини земји, региони и крупни фирми. Во литературата се споменуваат т.н. „виртуелни организации” како можен вид на работење кое и припаѓа на иднината во XXI век.

Помладите храбри луѓе ја користат оваа промена за водење на бизнис. Со кликање на копче веднаш знаете за што станува збор. Одговорните луѓе постојано ги информираат своите клиенти за промените кои настануваат на пазарот, какви производи или услуги нуди нивната продавница, производите кои што им се потребни можат да ги добијат до дома, сметките можат да ги плаќаат електронски без да чекаат долги редици пред шалтерите во банка, да разговараат со роднините и пријателите низ целиот свет без притоа да плаќаат високи телефонски сметки.

Се работи за мрежа која прави неколку независни фирми, кои можат да бидат ривали, купувачи, добавувачи, институти и други заинтересирани организации и сл. Мрежната поврзаност се заснова на високософистицирани информациски системи кои овозможуваат брз договор и усогласување околу поделбата на знаење, трошоци, ризик и пристап на поедини пазари, иако немаат заедничка организација и менаџмент. Комуникацијата помеѓу партнерите не е само брза, туку и потполна, отворена, без процедури, проследено со голема доверба и вложување на топ-специјалности и способности за ефикасно извршување на поедини работи. Наведените партнерства се од формален и непостојан карактер, траат само додека постои заеднички интерес. Тоа го потврдува фактот дека мрежната деловна соработка и кооперација претставува поефикасен начин на опстанок на пазарот од конкуренцијата, во која партнерството се комбинира со сопственоста.

Развојот на модерната технологија, информатика, компјутеризација, роботика, ТВ и радио, интернет и сл. го претвораат светот во глобално место. Се случува една компресија на времето и просторот, т.е. намалување на дистанците кои ги разделуваат државите и луѓето. Сè повеќе и повеќе се зголемува брзината на транспортот и комуникацијата.

Луѓето не можат да работат и живеат изолирано. Соработката која што постои, како меѓу луѓето, така и во бизнис секторот, влијае врз непречено работење и создавање на нови технологии кои помагаат за полесно совладување на промените кои настануваат со процесот на глобализација.

Технолошките промени кои секојдневно се случуваат на глобално ниво, многу го променија начинот на живот како кај постарите, така и кај помладите генерации. Додека

во минатото сите деца едвај чекаа да се вратат од училиште или градинка и да излезат надвор да играат најразличните детски игри, денес тоа се случува со користењето на дигиталната технологија. Употребата на интернетот и паметните уреди им го скратуваат тоа задоволство и уживање. Треба да се запрашаме дали на тој начин треба да ја користиме таа технологија?

Детскиот цагор и смеа сè помалку можат да се слушнат низ улиците и маалата, а сè повеќе се зголемува бројот на корисници на социјалните мрежи. Игрите со топка, ластик и хулахоп им се непознати на денешните генерации. До пред неколку години, едвај чекавме да се вратиме од летниот одмор, да одиме да го развиеме филмот со слики и да видиме на која од нив сме излегле убаво, за истата да ја ставиме во рамка и постојано да не потсетува на едно убаво поминато лето. Сега во неколку мига правиме по неколку слики одеднаш и гледаме која да ја споделиме со нашите пријатели ширум светот. Сите ја гледаат веднаш и имаат можност да дадат коментар, како и електронски да изразат чувство за истата.

Но, дали правилно се користи таа предност што ја имаме во последните години? Слушаме на вести и читаме по интернет портали дека постојат луѓе кои тоа го злоупотребуваат. Се појавуваат педофили, разни кражби и измами со купување и продавање на производи и услуги и сл.

Точно е и тоа дека со еден клик, брзо и едноставно, на било која страница на интернет можеме многу повеќе информации да добиеме коишто ни се потребни во моментот. Со неколку клика, можеме да отвориме сопствен бизнис и истиот да го водиме од дома. Преку дигиталната технологија може да се склучуваат договори без физичко присуство на двете страни.

Секој од нас секојдневно чека што ново ќе се појави на пазарот на дигиталната технологија и каква предност ќе добиеме со користење на истата, без притоа да не изгубиме ништо. Сите овие предности и недостатоци на дигиталната технологија треба да ги урамнотежиме за да можеме нормално да функционираме.

Исто така, треба да се обрне внимание на влијанието на глобализациските промени врз образовниот процес. Тоа може да се направи преку запознавање на другите култури, заедничкиот живот, прилагодување на знаењето, вештините и способностите според

потребите на пазарот на труд и сл. Пред сè, треба да се направат соодветни наставни програми кои тоа ќе им го овозможат на учениците и студентите, преку кои ќе се стекнат со потребното знаење за да бидат конкурентни на пазарот на труд. Организирањето на различни научни конференции, семинари, обуки и тренинзи, како и размена на ученици, студенти и наставнички кадар, овозможуваат размена на знаење и искуство меѓу себе за повешто прилагодување на настанатите промени.

СПРЕЧУВАЊЕТО ПЕРЕЊЕ ПАРИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПРЕКУ РАБОТАТА НА УПРАВАТА ЗА ФИНАНСИСКО РАЗУЗНАВАЊЕ

м-р Маријана Јаковлеска

Управата за финансиско разузнавање има должност да постапува по примените извештаи од страна на субјектите, но и да постапува и на барање од страна на истражните органи. Откако Управата ќе прими извештај од страна на субјектите за сомнителна трансакција таа е должна да ги анализира податоците и информациите кои ги добила и доколку се утврди постоење на сомневање за криминални дејствија, Управата изготвува извештај кој го доставува до органите на прогон. Покрај оваа мерка која ја презема, таа постапува и по барање на органите на прогон за проверка на сомнителни клиенти и сомнителни трансакции. Нејзина основна мисија е заштита на финансискиот систем на државата од заканите од перење пари и финансирање на тероризам преку почитување на меѓународните стандарди, унапредување на човечките и техничките капацитети, во функција на ефикасно препознавање на случаите за перење пари и финансирање на тероризам и следствено на тоа навремено информирање на надлежните органи на прогонот и репресијата.

Првата алка во системот на спречување на перење пари се субјектите чија што задача е да преземаат мерки и дејствија за спречување на перење пари. За секоја сомнителна трансакција субјектите се должни да достават извештај STR или CTR за секоја

готовинска трансакција од 15 000 евра или повеќе (по електронски пат – банки или по пошта) до Управата за финансиско разузнавање која што на располагање има безбедносна опрема за прием, обработка и чување (најмалку десет години од приемот) на доверливите податоци кои што се криптирани, односно шифрирани.

Откако Управата за финансиско разузнавање ќе прими извештај за сомнителна трансакција таа со него постапува во согласност со Законот за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело и финансирање тероризам и Процедурата за постапување со сомнителни предмети, воедно почитувајќи го Законот за заштита на личните податоци и Законот за класифицирани информации. Процедурата за постапување со сомнителни предмети определува како Управата треба да постапува откако ќе го прими Извештајот за сомнителни трансакции STR, при тоа налагајќи целата постапка да се одвива во седум фази:

1) Административна фаза

За секој примен извештај од страна на Управата се определува аналитичар кој што постапува по него, аналитичарот се определува од страна на Комисија која го разгледува примениот извештај. Освен ова секој извештај мора да биде во електронската архива при што се внесува апликација за управување со случаи Investigation Case Management.

2) Првични проверки

После административната фаза на ред се првичните проверки кои што ги врши аналитичарот од базите на податоци кои ги поседува Управата, врз основана кои изготвува првичен извештај со план за понатамошно постапување.

3) Определување на приоритет за работа

Извештајот кој го составува аналитичарот се презентира пред Комисијата која го определува приоритетот на предметот, кој што може да премине во друга фаза на приоритет после извршена проверка на три месеци.

4) Дополнителни проверки

Во понатамошната фаза аналитичарот постапува според планираните активности и доколку е потребно поднесува барање за дополнителни податоци до субјектите и надлежните државни институции на национално ниво. Управата добива податоци за

поседување на трансакциска сметка од клириншката куќа определена од Министерството за финансии што го води единствениот регистар на трансакциски сметки. Оние органи и субјекти од кои се побарани дополнителни податоци имаат законска обврска во рок од десет работни дена да и ги достават на Управата бараните податоци по електронски пат, телекомуникациски средства (овие податоци треба подоцна да се потврдат електронски или по пишан пат) или преку пишани средства.

Во определени ситуации освен дополнителни податоци кои може да се добијат на национално ниво, потребно е да се добијат податоци и од други држави. Оваа меѓународна соработка на Управата и гарантирана врз основа на членството на Егмонт групата која овозможува размена на информации преку Egmont Security Web Site каналот.

5) Анализа на податоците

Оваа фаза се смета дека е најзначајна бидејќи во неа се врши финансиско – разузнавачка анализа на сите собрани податоци, информации и документи и врз основа на тоа се донесува заклучок дали постои основа за сомневање за перење на пари и финансирање тероризам.

6) Презентација на резултатите

Во оваа фаза аналитичарот ги презентира податоците на Комисијата која врз основа на тоа донесува заклучок дали предметот ќе го стави ad acta, односно ќе го архивира или пак доколку постои сомневање дека станува збор за извршено кривично дело перење пари или финансирање тероризам или друго кривично дело од областа на економско – финансискиот криминал, ќе го задолжи аналитичарот да подготви извештај со кој ќе ги извести надлежните органи.

7) Подготвување извештај

Финалниот извештај кој го подготвува и доставува аналитичарот до надлежните органи, заедно со финансиската картичка која ја прикажува имотната состојба на лицето. Овој финален извештај има пропишана форма, што значи дека тој мора да содржи определени елементи како што се: податоци за лицето кое е под сомнение, објаснување на основите на сомневање, анализа и презентација на собраните податоци и информации.

Работата на Управата за финансиско разузнавање се движи во две насоки и тоа:

- Анализа на податоци добиени од субјектите за законски лимитирани и сомнителни трансакции, доколку постојат основи за сомненија за криминални дејствија се изготвуваат извештаи кои ги доставуваат до органите на прогон (Јавен обвинител, Полиција, Финансиска полиција и Царинска управа)
- Постапуваат по барање на органите на прогон за проверка на сомнителни клиенти и сомнителни трансакции, со барање до субјектите за целосно доставување на податоци и информации за потребите на органите на прогонот кои веќе ја започнале криминалистичката истрага.

Во својата работа Управата ги добива следните податоци:

- од *банките* - податоци за сите одобрени кредити кои го надминуваат законски утврдениот лимит од 15.000 евра или повеќе, во денарска против вредност,

- од *нотарите* - податоците за составени нотарски акти, потврдени приватни исправи и заверени потписи на договори со кои се стекнува имот во вредност од 15.000 евра или повеќе, во денарска противвредност,

- од *осигурителните друштва* – податоци за склучени полиси за осигурување во вредност од 15.000 евра или повеќе, во денарска противвредност,

-од *правните и физичките лица* чија дејност е купопродажба на возила – податоци за склучените договори за купопродажба на нови возила во вредност од 15.000 евра или повеќе.

Кога станува збор за случаи кои се поврзани со перење на пари финалниот извештај во врска со определена трансакција го изготвува Управата за финансиско разузнавање, а тој содржи податоци кои укажуваат на тоа дека постои сомневање за кривично дело на перење пари или финансирање тероризам, налага обврска Управата за финансиско разузнавање да поднесе барање до јавното обвинителство за поднесување предлог за определување на привремени мерки, а истовремено до субјектот кој го доставил извештајот за сомнителна трансакција, доставува писмен налог за привремено задржување на трансакцијата до донесување на судска пресуда во врска со таа трансакција, или најдолго во рок до 72 часа.

Барањето за поднесување предлог за определување на привремени мерки кое Управата го поднесува до Јавното обвинителство, содржи податоци за кривичното дело за кое се бара привремената мерка, фактите и околностите кои ја оправдуваат потребата од привремената мерка, податоци за физичкото или правното лице кое ја врши трансакцијата, за субјектот кај кого се врши трансакцијата и износот на парите или видот на имотот.

Барањето кое ќе го добие јавниот обвинител, го разгледува и по него одлучува, при што постојат две ситуации, односно може да одлучи дека барањето е основано или втората ситуација може да одлучи дека станува збор за неосновано барање. Доколку Јавниот обвинител утврди дека се работи за основано барање, тој веднаш или најкасно во рок од 24 часа откако е примено барањето, до судијата на надлежниот основен суд доставува предлог за да се определат привремени мерки.

Втората солуција е доколку Јавниот обвинител одлучи дека станува збор за неосновано барање, тогаш тој за тоа ја известува Управата дека го одбива барањето кое таа го поднесла, за што Управата го известува субјектот, т.е. ја проследува оваа одлука назад до оној кој го поднесол извештајот за сомнителната трансакција, дека трансакцијат може да продолжи.

Перењето пари како негативна општествена појава, претставува процес преку кој, со помош на различни методи и техники, се менува обликот на парите кои потекнуваат од криминална активност, па тие од илегални стануваат легали и се вметнуваат во финансискиот систем на земјата, што создава една нестабилност во економскиот систем.

Комплексноста на процесот на перење пари, налага меѓусебна координација и размена на информации помеѓу различни органи, при процесот на негово истражување.

Еден од тие органи е и Управата за финансиско разузнавање, таа како специјализиран орган задолжен за превенција од перење пари и финансирање на тероризам, дејствува како посредник помеѓу приватниот сектор (субјектите) и истражните органи. Заштитата на финансискиот систем, како столб на секое демократско општество, е нејзина основна цел. Почитувајќи ги меѓународните стандарди, унапредувањето на човечките и техничките капацитети, Управата има клучна улога во справување со

случаите перење на пари и финансирање тероризам, преку навремено информирање на надлежните органи на прогон и репресија.

Управата за финансиско разузнавање ја има улогата на финансиско разузнавање кое има големо значење во прибирањето на докажен материјал за сторени претходни кривични дела од кои сторителите оствариле големи финансиски приноси, пари кои на сторителите им овозможиле раскошен живот.

Постои одговорност на финансиските институции кои не ги почитуваат законските прописи и овозможуваат ставање на сметка и трансферирање во странство на „сомнителни пари”, сите субјекти имаат законската обврска да ја известат Управата за финансиско разузнавање за сите сомнителни и лимитирани трансакции. Според податоците од годишните извештаи на Управата, таа најчесто вакви податоци добива од страна на банките и тоа за лимитирани трансакции, што укажува дека тие ја извршуваат својата законска обврска и доставуваат податоци за сомнителни трансакции и лимитирани трансакции. Меѓутоа, неопходно е зголемување на свеста кај останатите субјекти дека и тие треба да ја почитуваат оваа законски предвидена обврска, во спротивно треба да подлежат на санкции. Воедно, фактот што најчесто се доставуваат податоци за лимитирани трансакции треба да укаже на зголемување на стручноста и компетентноста на субјектите за препознавање на индикаторите на сомнителни трансакции кај клиентите. За таа цел потребно е постојано усовршување и обучување на вработените во субјектите.

СТРАТЕШКО-ПРОГРАМСКИ МОДЕЛ НА МЕРКИ И АКТИВНОСТИ ЗА ПРЕВЕНЦИЈА ОД ЗЛОУПОТРЕБА НА ДРОГА

д-р Билјана Богданова - Смилевска

Превенцијата игра важна улога во борбата против секој вид на криминалитет. Кога станува збор за превенција од злоупотреба на дрога, особено важен е мултидисциплинарниот пристап, што значи дека проблемот треба да се стесне од сите

страни за да може да се очекуваат позитивни резултати. Најпрво, превентивните активности треба да се насочат кон ранливите групи и потенцијалните жртви. Лицата кои консумираат дрога или се во некоја од ранливите групи се првата алка од синџирот на превенцијата. Кога акцентот е ставен на лицата кои користат дрога и потенцијалните корисници на дрога, треба да се превземат мерки за искоренување на навиката за земање на дрога и одвраќање од идејата за земање на дрога. Кај лицата кои се веќе корисници на дрога потребно е враќање на свеста кај нив за штетните последици од консумирање на дрога како за нив, така и за нивните блиски и околината. Ова бара многу напор и трпеливост. Истрајноста е клучниот елемент кој треба да го поседува оној кој што ќе се обиде да го одврати корисникот од земање на дрога во иднина. Најпрво треба да се почне со намалување на штетите од употреба на дрога. Програмите за намалување на штети претставуваат збир на активности, програми и политики насочени кон намалување на здравствените, социјалните и економските последици од употребата на дроги на индивидуално, локално и општествено ниво. Програмите за намалување на штети подразбираат конкретни активности за заштита на здравјето на консуматорите (стерилен прибор за инјектирање, презервативи), едукација и советување, тестирање за потешки заразни заболувања (ХИВ/сида, хепатит), како и услуги од стручни кадри – теренски работници, медицински лица, социјални работници, психолози и правници, супституциските програми за третман на зависноста од дроги (третманот со метадон, бупренорфин и медицински хероин) итн. Колку е поголема информираноста кај корисниците на дрога за вакви можности, толку е помала веројатноста да дојде до штетните последици кои ги носи консумирањето на дрогата. Вклучувањето на стручни лица во целиот овој процес на превенција е од особена важност, особено при советување и едукација за одржување на здравјето, мотивирање за третман и препраќање до соодветните здравствени институции. За да имаме успешна превенција не треба лицата кои користат дрога да се гледаат како непријатели на општеството, туку напротив на нив им е потребен пристап дека се разбрани од околината и дека не се осудувани поради нивните постапки.

Посебен сегмент во превентивниот модел е грижата за децата кои конзумираат дрога. Фактот дека проблемот со дрогата е присутен и кај децата го вклучува алармот на уште повисоко ниво, при што неопходен е сериозен пристап и брза реакција при самите почетоци на конзумирање дрога. За успешен третман на децата примарно е вклучување на родителите и на поширокото семејство, но има случаи кога третманот се одвива во потполна анонимност и доверливост. Семејството е примарниот фактор во спречување на злоупотребата на дрога, бидејќи тоа е на првата линија во креирањето на животните навики кај детето. Развојот на детето многу зависи и од меѓусебниот однос помеѓу членовите во семејството. Недоволната грижа или недоволната посветеност на родителите кон децата може да предизвика негативни последици во однесувањето на детето, а со тоа и зголемување на можноста за употреба на дрога. Формирањето на навики за здрав живот, спортувањето, некористењето на алкохол и цигари, е особено важно во развојот на детето и намалување на љубопитноста да посегне по нелегални супстанции. За да можат родителите да се справат со злоупотребата на дрога, прво тие треба да се запознаени со тој проблем, да можат да ги препознаат консуматорите на дрога и да ги знаат штетните последици од користењето на дрога. На тој начин ќе можат навреме да влијаат врз однесувањето на своите деца и полесно да се справат со настанатите штетни последици. Родителите чии деца веќе посегнале по дрога, треба да имаат можност за посета на центрите за социјална работа со цел да добијат инструкции како најдобро да се справат во такви ситуации, бидејќи негативната реакција и осуда од страна на родителите може да предизвика зголемување на штетните последици и уште поголемо искривување во расудувањето кај лицата кои конзумираат дрога. Кај децата кои се вклучени во борбата со дрога, најважно е да им се обезбеди континуирана грижа за да се избегне рецидивизмот. Имено, периодот по завршување на кој било третман е период со висок ризик за рецидив, затоа е потребна продолжена, континуирана грижа по завршувањето на секој третман. Вакви програми можат да бидат групи за самопомош, групи за личен и професионален развој, групи за превенција на рецидиви, програми за домување и сл. Главна цел на превенцијата од рецидивизам од злоупотреба на дрога е да се реши проблемот со рецидивизмот, како и да се генерираат техниките за спречување и управување со оваа

појава. Врз основа на когнитивно-бихевиоралната рамка, превенцијата од рецидивизам бара да се идентификуваат високо ризичните ситуации во кои индивидуата е подложена на повратништво и да ги користи когнитивните и бихевиоралните стратегии за превенција и справување со идни повратништва во слични ситуации. Според Galan и Dennis (Relapse Prevention - Maintenance strategies in the treatment of addictive behaviors, Second Edition, The Guilford Press, New York, 2008) превенцијата од рецидивизам може да биде објаснета како терцијална превентивна стратегија со две специфични цели:

1) спречување на почетен пропаст и одржување на апстиненција, со цел намалување на штетите кои ги носи оваа појава; и

2) обезбедување менаџмент (управување) доколку дојде до прекин, за да се спречи понатамошно повратништво.

Крајна цел е да се обезбедат вештини за целосна превенција од рецидивизам, без оглед на ситуацијата или заканувачките ризик фактори. Мотивацијата може да се поврзе со процесот на рецидивизам во два различни начини (правци): мотивација за позитивна промена во однесувањето и мотивација да се вклучи во проблематично однесување. Користејќи ги горенаведените правци на мотивацијата, првиот начин би бил мотивација на стимулирање на акција кон апстиненција или ограничување на употребата на дрога, а вториот сосем спротивното, вклучување во навиките и стимулирање за земање дрога. Многу е тенка линијата помеѓу овие два типа на мотивација, бидејќи многу често при обиди да се стимулира акција за отргнување од користење на дрога, може да се постигне спротивен ефект, како резултат на несоодветен начин на мотивирање или предозираност со мотивирачки факти. Затоа при мотивирање на зависниците да се борат против користењето на дрога, треба да се внимава и точно да утврди кои биле причините поради кои некое лице посегнало по дрога. Начинот на мотивација не треба да е еден и единствен за сите случаи, туку напротив секој зависник треба да се мотивира со нешто за што најмногу е заинтересиран и за кои има самиот желба да направи нешто позитивно. Соочувањето или справувањето е круцијален фактор во предвидувањето и превенирањето на рецидивизмот. Самопризнавањето на зависникот дека тој веќе има проблем со користење дрога е чекор напред во борбата со дрогата. Тоа значи дека свесноста за

дрогата и нејзината штетност за сите не е во целост нарушена и дека има можност за одвраќање од користење на дрога и здрава подлога за вложување труд за борба против дрогата. Емоционалната состојба на лицата кои консумираат дрога е особена важна во процесот на превенција и борба со злоупотреба на дрогата. Често пати, расположението на лицата кои консумираат дрога се менува и тоа треба да се сфати како нешто нормално во напорите за одвраќање од навиките на користење дрога. Стручните лица кои прават напори за спречување на рецидивизам не треба да се откажат при првата емоционална нестабилност на лицето кое консумира/ло дрога, туку во тој момент треба целосно да се посветат и да се обидат на секаков начин да го вратат позитивниот став и самодовербата кај тоа лице, за да не се врати на старите навики и да попчне пак да консумира дрога. Желбата за здрав живот и присутност во нормалниот општествен живот е застапена кај секој човек. Во одреден период некои желби ги потиснуваат другите желби, но тоа не значи дека тие не постојат. Таков е случајот и со зависниците од дрога. Колку и да изгледа дека кај нив не постои желба да се излечат и да излезат од животот во кој моментално се наоѓат, тоа не е така. Тие не се свесни дека таа желба е потисната кај нив и свеста за нормалното функционирање е доведена во прашање. Во ваков случај треба да се работи на извлекување на површина на таа потисната желба и зголемување на самодовербата и свесноста дека моменталната состојба е грешка и за самиот зависник и за околината. Да му се даде на знаење на еден зависник дека иднината зависи само од него и дека само тој може да го смени правецот во кој се движи неговиот живот може да ја разгори желбата да направи нешто корисно и за себе и за целото општество. Потенцирајќи позитивни практични примери, кои зависникот може сам да ги види е од особено значење за испливување на желбата за нормален живот и вклучување во секојдневните активности без да има потреба од консумирање дрога. Факт е дека зависниците од дрога не можат сами да се борат со овој проблем. За да можат да успеат да се изборат во овој проблем потребна им е поддршка од стручни лица, но и поддршка од блиското опкружување. Во целокупниот процес на борба со злоупотреба на дрогата треба да се вклучат и семејствата, училиштата, друштвото и сите кои на некој начин би можеле да влијаат врз однесувањето на зависниците и врз нивното расудување. Секој од блиското опкружување на

зависниците може да даде свој придонес во борбата на зависниците со дрогата, колку и да изгледа незначаен во одреден момент.

Не постои унифициран модел за борба против злоупотреба на дрога, бидејќи е речиси невозможно да се изработи модел кој би одговарал на сите сегменти и кој би го дал посакуваниот резултат во борбата со злоупотреба на дрога. Во предвид треба да се земат сите околности, почнувајќи од возраста на корисниците на дрога па сè до степенот на нивната зависност, како и факторите кои придонеле поединците да се одлучат да конзумираат дрога. Секој случај сам по себе е различен и не треба да се поистоветува со други случаи кои навидум изгледаат слични, бидејќи тоа може да не го даде очекуваниот резултат. Во сите модели за борба против злоупотребата на дрога, несомнено задолжителна е меѓусебната соработка на субјектите кои се вклучени во борбата против ова општествено зло и нивно координираното и планско постапување. Сите општествени чинители, секој во својата област, ќе понудат мерки и активности за спречување на оваа појава, при што ќе се пристапи на согледување на проблемот како една целина, која ќе вклучи мултидисциплинарен пристап, со синхронизација меѓу различните области, а сè со цел да се дојде до успешен модел за превенција од злоупотреба на дрога. При утврдување на моделот треба да се води грижа за можностите и финансиите кои стојат на располагање, со цел да се избегне моделот да доживее неуспех, со што би останал само на хартија, а во пракса да не постои реална можност да се примени. Превенцијата од злоупотреба на дрога ќе понуди програми и активности кои ќе ги опфаќаат зависниците, семејствата, образовните институции, медиумите, полицијата, социјални служби, царината, специјализираните медицински и други здравствени установи, локалната самоуправа, научните институции, невладиниот сектор, односно сите чинители кои директно или индиректно можат да влијаат на позитивниот ефект на превенцијата од злоупотреба на дрога. Во училиштата треба да се вметнат превентивни програми кои би вклучиле предавања, трибини, работилници кои би ги поттикнале младите да размислуваат во позитивна насока и да им го подигнат нивото на свест за негативните последици од конзумирањето на дрога. Во тие програми, освен наставниот кадар, треба да се вклучат и експерти од повеќе области за да може учениците да ја согледат сериозноста

на овој проблем. Имајќи во предвид дека старосната граница на лицата кои консумираат дрога е видно пониска од порано, со вакви програми е потребно да се почне уште во основно образование и тие да се соодветни на возраста на децата на кои им е упатена пораката со цел да можат да го разберат проблемот со консумирање дрога и шетните последици уште во раната возраст. Во време кога технологијата е на високо ниво и достапноста на информации е отворена, медиумите имаат непроценливо значење во расудувањето и свеста кај луѓето. Тоа особено е изразено кога станува збор за злоупотребата на дрога, при што акцент треба да се стави на штетните последици од консумирање дрога, што може да резултира со ефект на одвраќање од користење дрога, промоција на кампањи за здрав живот и здрави навики итн. Вклучувањето на националните институции во целокупниот процес на превенција е од круцијално значење, бидејќи сите проценки кои се потребни за утврдување на модел на превенција од злоупотреба на дрога треба да се засноваат на научно докажани факти. Во Република Македонија се прават напори за такви истражувања, но главно се направени од страна на невладиниот сектор, што е недоволно за да се поткрепи тој синџир на податоци кои се неопходни за креирање на модел на превенција од злоупотреба на дрогата. Неопходно е обновување на податоците и регистрирање на нови зависници во единствен регистер на лица консуматори на дрога, за да се има прецизна бројка на регистрирани нарко-зависници, што е особено важно при креирањето на политика за превенција од дрога. Без овој податок не може да се направи реална проценка ниту за материјалните средства кои се потребни за спроведување на еден успешен модел на превенција од злоупотреба на дрогата. Центрите за социјална работа, во процесот на превенција од злоупотреба на дрогата, треба да бидат насочени во повеќе правци. Тоа значи дека нивната работа не треба да се ограничи само во нивните службени простории, туку треба да се движи во насока на длабока соработка со училиштата, семејствата, медиумите, полицијата и другите субјекти кои се вклучени во борба против злоупотребата на дрога. За жал, досегашната пракса покажала дека центрите за социјална работа повеќе се активни на полето на ресоцијализација на корисниците на дрога, а во процесот на превенција се, или минимално вклучени или воопшто не се вклучени. Царината, полицијата и локалната самоуправа

преку заеднички координирани активности исто така имаат големо значење во моделот за превенција од злоупотреба на дрогата. Царината и граничната полиција се на првата линија во процесот на спречување на илегална трговија со дрога и несомнено ја играат и најзначајната улога во превенција од злоупотреба на дрогата. Превенцијата од злоупотреба на дрога бара сериозен мултидисциплиниран пристап и планско и координативно постапување на сите општествени чинители во сите сфери на општествениот живот со цел спречување, намалување, контрола и ефикасна борба против злоупотребата на дрогата.

ЕКОЛОГИЈА И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Имплементација на системот за контрола на плодноста на почвата и употреба на ѓубривата, превентивна мерка за здравствено безбедна храна

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА СИСТЕМОТ ЗА КОНТРОЛА НА ПЛОДНОСТА НА ПОЧВАТА И УПОТРЕБА НА ЃУБРИВАТА, ПРЕВЕНТИВНА МЕРКА ЗА ЗДРАВСТВЕНО БЕЗБЕДНА ХРАНА

м-р Петар Петров

Со порастот на населението се повеќе се зголемува и потребата за производство на храна која ги задоволува основните здравствено - безбедни минимума. Луѓето денес живеат со забрзано темпо и со зголемени желби да произведат што поголемо количество храна. Во таа трка посегнувале и сè уште свесно посегнуваат по употреба на неконтролирани и високи дози на хемиски средства за исхрана и заштита на растенијата, фитохормони, како и средства подобрување на својствата на почвата, при тоа не водејќи сметка за здравствената состојба на добиените производи и заштитата на животната средина. Општо е познато дека поради повеќегодишната нестручна и несоодветна апликација на ѓубривата, во земјоделските почви доаѓа до силни промени во солумот на почвата, предизвикувајќи нивни нарушувања, што понатаму можат да ја намалат нивната продуктивност.

Успешното растително земјоделско производство се базира врз „здрава“ почва која со својата биолошка активност и природна плодност може да обезбеди рентабилно плодносење и добивање на производи со високи квалитетни својства. Една од најважните агротехнички мерки која има директно влијание врз висината на приносот и квалитетот на земјоделските производи е исхраната на растенијата. Преку исхраната на растенијата се надополнуваат резервните хранливи материи во почвата, кои се потребни за развојот на вегетативните и генеративните органи на растението.

Исхраната на растенијата ќе даде целосни и позитивни резултати доколку ѓубривата се употребуваат во оптимални количини и во одреден временски период од вегетацијата. При тоа за определување на точните количества ѓубрива, покрај потребите на растенијата неопходно е да се познава и плодноста на почвата. Ефективната плодност на почвата ја претставува содржината на физиолошки достапни хранливи макро и

микробиогени елементи, содржината на хумус и рН реакцијата на почвениот раствор. Таа е променлива величина и затоа потребна е нејзина контрола на секои четири години. Определувањето на плодноста на почвата се извршува со спроведување на агрохемиски анализи кои опфаќаат теренски (земање на почвени проби) и лабораториски активности.

Од страна на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на Република Македонија од 2011 година овозможено е субвенционирање на трошоците за извршување на почвени анализи и спроведена е задолжителна мерка за извршување на почвени анализи пред подигање на повеќегодишни насади. Досега во Р. Македонија со оваа мерка се извршени многубројни почвени анализи од кои дел во акредитирани и овластени домашни лаборатории од оваа дејност, но голем дел од почвените проби завршуваат и во лабораториите низ другите држави. Овие активности секако се за поздравување, но целните придобивки од овие мерки некако затајуваат. По добивањето на лабораторискиот извештај за анализираната почвена проба, потребно е по стручна препорака да се избере адекватна култура на која и одговараат почвените и климатските својства и да се изготви соодветен програм за употреба на ѓубрива кој користејќи ја природната плодност на почвата ќе обезбеди високи приноси и производство на здравствено безбедна храна, а истовремено и одржувајќи еколошки чиста животна средина.

За жал досегашното искуство покажува дека оваа мерка се уште не е прифатена во целост од произведувачите на храна и најчесто добиените извештаи наместо да бидат во функција на производителите, завршуваат во административните класери без имплементација на наведените препораки. Листата на дозволени ѓубрива за употреба во земјоделското производство во регистарот на Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на Р. Македонија секојдневно се зголемува, а земјоделските производители предводени од атрактивните маркетиншки маркери, се повеќе ги употребуваат ѓубривата во неограничени дози, неадекватен временски период и по повисоки цени, сметајќи дека ќе добијат повисоки приноси. Но токму добивањето на високи приноси со апликација на високи дози ѓубрива, негативно се одразува врз квалитетот на производите и животната средина. Високите концентрации на одреден

елемент градат антагонистички парови со други биогени елементи со што ги трансформираат во недостапни облици и не можат да бидат искористени од страна на растенијата. Кај земјоделските производители општо е познато дека азотните ѓубрива се директно поврзани со висината на приносот, но не им е познато или не сакаат да знаат дека токму високите дози на азот, особено додавани при крајот на вегетацијата се основни предизвикувачи на лошиот квалитет на добиените производи. При доцна апликација на азотни ѓубрива доаѓа до висока акумулација на нитрати во производите, кои во процесот на чување и складирање под влијание на нитрат редуктазата се редуцираат до нитрити. Овие азотни оксиди во поголеми концентрации се многу опасни во исхраната на човекот и животните, а според досегашните научни студии се и едни од основните предизвикувачи за развојот на карциномот. Особено големи акумуланти на овие оксиди се спанаќот, блитвата, цвеклото, зелката и останатите зелкови култури, па така храната не е контролирана мислејќи дека се храниме здраво го правиме токму спротивното.

Една од основните причини за затварањето на индустриските капацитети за производство на шеќер и масло за јадење во Република Македонија е токму неконтролираната употреба на ѓубривата. Трката за повисоки приноси го намали квалитетот на преработувачките суровини, а истовремено ја зголеми и цената на производство. Високите дози на азот ја поттикнуваат синтезата на протеини во шеќерната репа, а истовремено ја инхибираат синтезата на јаглехидратите (шеќерите).

Исто така неискористениот дел од азотните и фосфорните ѓубрива кои се употребуваат при крајот на вегетативниот период имаат негативно влијание и врз останатите компоненти на животната средина, особено врз загадувањето на подземните води кои во поголем дел во руралните подрачја кај нас се користат како пивки води.

Поради фактот што Република Македонија располага со 1261 ha земјоделско земјиште, односно околу половина од вкупната територијална географска површина, како и поради поволните макро и микро климатски услови во земјава, земјоделското производство треба да се наоѓа на пиедесталот на развојната индустрија.

За жал иако постојано се надградуваме, ние сме се уште многу далеку од современите светски трендови за производство на продуктивна и здравствено безбедна

храна, но со дополнителна едукација, имплементација на нови агротехнички мерки и методи, како и спојот помеѓу науката, надлежните институции и производителите, значително можеме да го подобриме и осовремениме производството на храна кое ќе ги задоволи основните здравствено – безбедни минимуми, а истовремено производителите ќе ја зголемат својата заработка и ќе ја зачуваат еколошки чиста животната средина.

Државниот инспекторат за земјоделство и Фитосанитарната управа при Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, како и Агенцијата за храна и ветеринарство на Република Македонија, треба сериозно да пристапат кон проблемот со производството на храна и заедно со научните институции да извршат имплементација на така наречениот „Систем за контрола на плодноста на почвата и употреба на ѓубрива“ како основен предуслов за производство на здравствено безбедна храна, бидејќи безбедноста на храната не започнува во производствените капацитети, него од самата нива. Само информативно овој систем својата имплементација ја чека од далечната 1992 година.

Земјоделските инспектори треба да обучат лица кои ќе спроведат правилно земање на почвени проби од терен под нивен надзор и земените примероци да се достават до соодветна акредитирана лабораторија, а препораките за ѓубрење да бидат изготвени исклучиво од лица од областа на агрохемијата. На крај покрај декларативните нутритивни својства на производите, Агенцијата за храна и ветеринарство треба да наложи и анализа на производите која ќе опфаќа и определување на содржината на токсичните контаминенти на храната уште од самото производство на нива, како и да се наложи производителот да води картотека со употребените хемикалии во вегетативниот и постбербениот период.

Само на ваков начин граѓаните ќе консумираат здравствено безбедна храна, а исто времено ќе се заштитат од негативните контаминации и деградации на екосистемите во животната средина. Производството на храна ќе биде порентабилно и поприфатливо на надворешните пазари.

Center for International and Development Studies - Skopje

NEW BALKAN CHALLENGES
Policy Paper

Центар за меѓународни и развојни студии – Скопје

**НОВИ БАЛКАНСКИ
ПРЕДИЗВИЦИ**
Современи научни текстови